

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 50
Sayfa/Page: 13-46
ISSN: 1302-6879

İttihad-ı Anasırdan Husumete: 1914 Rum Göçü From the Union of Decrepit to the Hostility: Greek Migration in 1914

• Kemal YAKUT*

*Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Eskişehir/Türkiye.
Prof. Dr., Anadolu University, Faculty of
Letters, Department of History,
Eskişehir/Turkey.
kyakut@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8048-5658

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
17/07/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
01/12/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2020

Atrf: Yakut, K. (2020). İttihad-ı Anasırdan Husumete: 1914 Rum Göçü. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 50, 13-46

Citation: Yakut, K. (2020). From the Union of Decrepit to the Hostility: Greek Migration in 1914. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 50, 13-46

Öz

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi itttihad-ı anasır düşüncesini diriltmiş ve unsurlar arasında görelî bir işbirliği havası oluşturmuştu. Ancak kısa bir süre sonra bu işbirliği yerini gerginliğe, ardından çatışmaya bırakmıştı. Giritli milliyetçi Rumların Ada'yı Yunanistan'a ilhak etme girişimleri Müslüman-Türk kesimin tepkisiyle karşılaştı. Yunan vatandaşlarına karşı boykot düzenlendi. Bu boykot ülke geneline yaygınlaştırıldı. Boykotaj Cemiyetleri halkı harekete geçirdi. Boykot sırasında Yunan uyruklu kişiler ile Osmanlı vatandaşı Rumları özdeşleştiren tavırlar sözkonusu oldu. İktisadi harp teması işlendi. Rum Cemaatinin sadakati sorgulandı. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'nda ağır bir yenilgi alması ve bu yenilginin alınmasında Rum Cemaatinin de rolünün de olduğuna inanılması sonucu, Osmanlı vatandaşı Rumlara da boykot düzenlendi. Balkan Savaşlarında uğranılan facia Rum Cemaatinin üzerinde baskı kurulmasına yol açtı. Edebi birçok eserde de "ötekileştirici" dil kullanıldı. Türk milliyetçiliğinin argümanları belirgin hale getirildi. Ege de adaları ve Rumeli'de geniş topraklar kaybeden Osmanlı yönetimi, Alman subaylarının önerisiyle sözkonusu bölgelerin demografik yapısını değiştirmeye karar verdi. Bu makalede 1914'te önce Trakya'da, ardından da Batı Anadolu'da gerçekleşen Rum göçü ele alınacaktır. Rum göçüne yol açan siyasi, toplumsal ve kültürel iklim değerlendirilecektir. Göçün aşamaları ve etkileri ile uluslararası yansımaları makalenin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rum göçü, Balkan savaşı, Rum boykotu, tercümanlar heyeti, Aydın vilayeti

Abstract

Declaration of the II. Constitutional Monarchy revived the idea of the union of decrepit and created a relative cooperation between the elements. However, this cooperation soon gave way to tension and then conflict. The attempts of the Cretan nationalist Greeks to annex the island to Greece met with the reaction of the Muslim-Turkish people. A boycott was held against Greek citizens. This boycott was spread throughout the country. Boycott Communities gave a fillip to the public. During the boycott, there were attitudes that identified Greek nationals with Ottoman citizens. Economic warfare was thematised. As a result of the heavy defeat of the Ottoman Empire in the Balkan Wars and the belief that the Greek Community played an important role in this defeat, a boycott was also held against the Greeks who are the Ottoman citizens. The tragedy of the Balkan Wars brought about the pressure on the Greek community. Marginalization language was used in many literary works. The arguments of Turkish nationalism were became apparent. The Ottoman administration, which lost extensive lands in the Aegean islands and Rumelia, decided to change the demographic structure of the regions in question with the suggestion of German officers. This article focuses on the Greek immigration firstly in the year of 1914 in Thrace and then in Western Anatolia. The political, social and cultural conditions that led to the Greek migration will be evaluated. Stages and the effects of the migration and its international reflections will be the large part of the article.

Keywords: Greek migration, Balkan war, Greek boycott, delegation of interpreters, province of Aydın.

Giriş

Yakın Türkiye tarihinde çok az hadise 23 Temmuz 1908'deki "Hürriyetin İlanı" kadar toplumun üzerinde iyimser bir hava oluşturdu. Bu tarihi günü izleyen haftalarda ülkenin her köşesinde çeşitli etnik ve dini grupların katıldığı kutlamalar yapıldı (İbar, 2019: 17).

'İnkılab-ı Azim' ya da "10 Temmuz İnkılabı" denilen 1908 hareketinin birleştirici olup olmadığı tartışmalıdır. Farklı etnik ve dini grupların özerklik eksenli taleplerinin Meşrutiyet hükümetleri veya İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından karşılanması pek mümkün gözüküyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1908'de, Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koymayı ve devleti korumayı amaçlamıştı. Ardından Türkçülüğü geliştirmeye çalıştı (Tunaya, 1989: 303-316). Modern Türkiye tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınan E. Jan Zürcher bu politikayı "Osmanlı Müslüman milliyetçiliği" olarak da ifade etmektedir (Zürcher, 2005: 152). Haliyle bu tutum, Müslüman ve Türk olmayan unsurların "dışlanmasına ve Türkleşmeyi reddeden" unsurların milliyetçi muhalefetine ivme kazandırdı. Nitekim Meşrutiyet'in ilanının üzerinden bir ay geçmeden Bulgar, Rum ve Arnavut Meşrutiyet Klüpleri gibi kültürel ve siyasi amaçlar taşıyan

örgütlerin kurulması bu görüşü kanıtlar niteliktedir (Tunaya, 1988 501-611).

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile gayrimüslimler arasında ilk gerilim Meclis-i Mebusan seçimleri sırasında yaşandı. Rumlar, İttihatçıları seçim sırasında usulsüzlük yapmakla suçladı ve bu durumu Babialı önünde protesto etti (Ahmad, 2017: 55-56). Bir başka önemli gerilim de gayrimüslimlerin askere alınması ile ilgili yasa tasarısı tartışılırken yaşandı. Rum Cemaati, Rum subaylarının komutasında ve Müslümanlardan ayrı alaylarda askerlik yapmak istediklerini belirtti. Ayrıca hükümetin kabul etmekte zorlanacağı diğer bir istekleri de askeri birliklerde imamlar gibi papazların da bulunmasıydı (Gülsoy, 2000:141-1444; Ahmad, 2017: 56).

Meclis-i Mebusan'da bulunan Rum mebusların büyük bir kısmının İttihatçıların en katı muhalifleriyle birlikte hareket etmesi - özellikle Prens Sabahaddin'le- gerilimi daha da arttırdığı söylenebilir. Bazı Rum seçkinlerinin Osmanlı aidiyeti yerine Yunan kimliğine atıfta bulunmaları gerilimi berraklaştıran unsurlardan biriydi. Meclis-i Mebusan'da Rum kökenli mebuslar içerisinde en aktif olanlardan biri olan Harisiyas Vamakas kendisini Osmanlı'dan çok Yunanlı gibi hissettiğini açıklamaktan çekinmemiştir (Ahmad, 2017: 62). Ayrıca Osmanlı Rum cemaati üyesi birçok tüccarın Yunanistan vatandaşlığını taşıması da boykotçu milliyetçi çevrenin üzerinde durduğu konulardan biriydi (Çetinkaya, 2015: 111-112).

Osmanlı Rum Cemaati ile anlaşmazlıkları derinleştiren gelişmelerden biri de Girit hadisesinden dolayı önce Yunanlılara ardından da Osmanlı vatandaşı Rumlara uygulanan boykottu. Kısaca resmedildiği üzere 1908 hareketinden sonra İttihatçıların izlediği "millet-i hâkime" veya "Osmanlının Müslümanlaştırılması" politikasından dolayı diğer azınlık gruplarıyla olduğu gibi Rum Cemaati ile de ilişkiler gerginleşmiş ve onarılması güç bir evreye girmişti. Söz konusu gelişmeler 1914 Rum göçünü etkileyen veya tetikleyen unsurlar arasında sayılmaktadır.

1. Yunan-Rum Boykotu ve İttihad-ı Anasır'ın Çözülmesi

Giritli Rum milliyetçileri, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Ada'yı Yunanistan'la birleştirmek için çok sayıda ayaklanma çıkardı. Hatırlanması gereken temel hususlardan biri de Giritli Rum milliyetçilerine Düvel-i Muazzama'nın yardım etmesi ve Ada'nın adım adım Osmanlı yönetiminden koparılarak Doğu Akdeniz'de stratejik üstünlük sağlamak istenmesiydi (Hüseyin Hıfzı, 1326: 2-6; Adıyeke, 2000: 28-29). Osmanlı yönetimi, her ayaklanma sonrasında Ada'nın özerklik sınırlarını genişletti. Ancak, bu tutum da milliyetçi Rumları

dindirmedi (Adıyeke, 2000: 33-40). Girit'teki Osmanlı egemenliğinin iyice silikleşmesi sonucu Giritli binlerce Müslüman Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra iç ve dış politikada karşılaşılan krizler, Girit sorununu ülkenin en çarpıcı sorunlarından biri haline gelmesine yol açtı. Kandiye'de toplanan Rumlar 7 Ekim'de Yunanistan'a katıldıklarını açıkladılar. Girit Umumi Meclisi 12 Ekim'de ilhakı onayladı (Girit Meselesi Nasıl Hal Edilmeli, 1326: 28-29). Girit Umumi Meclisi, Ada halkına öteden beri uygulanan özerklik fermanlarının uygulanmayacağını ve Yunan Anayasası'nın kabul edileceğini duyurdu (İrtem, 1999: 232-233). Dört Büyük Avrupa Devleti (İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya) başlangıçta ilhak kararını kayıtsızlıkla karşılamakla birlikte daha sonra bu eylemi kabul etmediklerini ve Yunan bayrağının indirilmesi gerektiğini açıkladılar. Böylece Girit üzerindeki Osmanlı egemenliğinin zayıflatılmış bir şekilde sürdürülmesi sağlanmış oldu.

Giritli Rumların ilhak girişimi Osmanlı kamuoyunda özellikle Müslümanlar arasında infial yarattı. Ülkenin birçok bölgesinde mitingler düzenlendi. Ülke genelinde düzenlenen mitingler arasında en fazla dikkati çeken, 200 bin kişinin katıldığı öne sürülen İstanbul mitingi oldu. Mitingde, Girit'in vatanın bölünmez bir parçası olduğu, Ada'yı korumak için her türlü çabanın gösterileceği ve bu amaçla "Girit Cemiyet-i Osmaniyyesi" adıyla bir örgütlenmeye gidileceği açıklandı. Taşrada oluşturulan miting heyetleri ise başta Meclis-i Mebusan olmak üzere birçok kuruma telgraflar gönderdi (Yakut, 2010: 1124). İstanbul'da Rumca yayınlanan Proudos gazetesi Rumlara ve Hristiyanlara boykot düzenleneceği ve hatta bu boykotun Fransa ve İtalya'ya da yaygınlaştırılacağına ilişkin bir iddiadan bulundu. Ünlü İttihatçı gazeteci ve aynı zamanda İstanbul milletvekili olan Hüseyin Cahit, Tanin'de "dahilde Rum ve ale-l umum Hristiyan vatandaşlarımıza karşı Müslüman vatandaşlar tarafından boykotaj icrası tasavvurundan bahsetmek kadar hainâne ve namerdâne bir hareket olamaz" diyerek bu iddiayı yalanladı (Hüseyin Cahit, 1324:1). Bu süreçte Yunanlılara karşı fiili bir boykot düzenlenmedi. Söz konusu dönemde Avusturya-Macaristan'a uygulanan boykotun da bunda etkili olduğunu vurgulamak gerek. Ancak Girit Sorunu Temmuz 1909'da yeniden alevlendi. Dört büyük Avrupa devletinin Ada'dan askerlerini çekmesinden sonra Giritli Rum milliyetçileri Müslümanlara karşı saldırıya geçti. Bu grup, Hanya Kalesi'ne Yunan bayrağı çekti. Ada'daki Müslümanları göçe zorladı (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Meclis'i Vükela Mazbataları, Dosya no:129, Gömlek No:30). Dört Büyük Avrupa Devleti 18

Ağustos'ta Ada'ya birer savaş gemisi göndererek, milliyetçi Rumları frenledi ve Hanya Kalesi'nde göndere çekilen Yunan bayrağını indirdi (Tukin, 1993: 802). Bu son hadise Osmanlı kamuoyunun öfkesini daha da arttırdı. Ağustos ayının ilk günlerinde protesto mitingleri yaygınlaştı ve Yunan malları ile vapurlarına yönelik boykot çağrıları yapıldı. Bu çağrılara ülkenin bazı köşelerinden olumlu cevap verildi ve bazı şehirlerde Yunan mallarına karşı boykot gerçekleştirildi. Öyle anlaşılıyor ki ilk anda bu boykot kararı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne rağmen alınmıştı. Cemiyet boykot konusunda acele edilmemesi eğilimindeydi. Cemiyet'in basındaki en önemli temsilcilerinden olan Hüseyin Cahit, Yunan mallarına karşı bir boykot hareketinin başlatıldığını belirtmekle birlikte boykotun tüm ülkeye yaygınlaştırılması için Yunanistan'ın atacağı adımların beklendiğini açıklamıştı (Kerimoğlu, 2009: 290). Fakat diplomatik ilerleme sağlanamadı ve boykot Ağustos ayının ortalarından itibaren ülke geneline yaygınlaştırıldı ve gazetelerde yayımlanan ilanlarla Osmanlı vatandaşları Yunanistan'a karşı "harb-i iktisadi"ye davet edildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumisi gazetelerde bir boykot ilanı yayımlayarak yönlendirici oldu: "vatan-ı mu'azzezimizin sükûn ve selâmetini ihlâl eden, tohm-ı fesad ve nifak eken bu haddini bilmez komşumuza artık harb-i iktisadiyle haddini bildirmek vücut tahtına girmiştir; binaenaleyh Osmanlı toprağına ve burada yaşayanlara karşı bir emel-i na-meşru beslemek fikir ve mesleğinden, bi'i-fiil keff-i yed ve kat-ı münasebet edinceye kadar, şimdilik Yunan emtiası ile vesait-i nakliyyesine ve muvaredat-ı sairesine karşı 25 Temmuz 1325 (7 Ağustos 1909) tarihinden itibaren boykot ilanına karar verildiği ilan olunur" (Kerimoğlu, 2009: 291). Birçok şehirde boykotaj cemiyetleri kuruldu. Selanik'te kurulan Boykotaj Cemiyeti, 15 Ağustos 1909'dan itibaren Yunan mallarına karşı boykot düzenleneceğini ilan etti. Boykot hareketi İzmir ve Trabzon'da da büyük heyecan yarattı.

İzmir Sancağı boykotun en düzenli ve şiddetli uygulandığı yerlerden biriydi. İzmir Boykot Cemiyeti'nin yayımladığı bildiriye dikkati çeken en önemli nokta, boykotun sadece Yunan mallarına karşı yapılacağı, Osmanlı vatandaşı Rumlara uygulanmayacağı ve Yunan bayrağı renklerini taşıyan gemi ile dükkân ve mağazaların Yunanlı sayılarak boykot uygulanacağı idi (Kerimoğlu, 2009: 292-293; Karabulut, 2014: 137-138). İzmir Boykot Cemiyeti, yer yer boykot kararına uymayan bazı Müslim ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına uyarıda bulunarak Yunan vatandaşı müteşebbislerle alışverişini kesmelerini, hizmet almamalarını istedi. Cemiyet, uyarıları dinlemeyenlerin isimlerinin kamuoyuna duyurulacağını açıkladı (Kerimoğlu, 2009: 293). Bazı Osmanlı vatandaşı Rumlar dükkanlarının

pencerelerine “tezkire-i Osmaniye”lerini asarak, Yunanlı olmadıklarını göstermişlerdi. (Tasvir-i Efkâr, 15 Ağustos 1325, No:89: 1).

Yunan mallarına ve gemilerine karşı yürütülen boykot kısa sürede ülke geneline yayıldı. Boykottan etkilenen bazı gemi sahipleri Rusya ve İtalya bandırası altına geçmeye çalıştı. Yunanistan’ın İstanbul Büyükelçisinin Hariciye Nazırı Halil Rıfat Paşa’yla görüşmesi sonucu boykotun sona erdirilmesi yönünde adımlar atıldı. Dahiliye Nezareti vilayetteki memurlara boykotun bitirilmesi için çalışmalarda bulunmalarını istedi. Ayrıca Osmanlı yönetimi ile Yunanistan Hükümeti arasında Girit Sorununun çözülmesi konusunda diplomatik hamlelerde bulunulması da boykotun gevşemesinde etkili oldu (Karabulut, 2014:138; Kerimoğlu, 2009: 294). Selanik Boykot Komitesi, Eylül 1909’da boykotun sona erdirildiğini açıkladı. İttihat ve Terakki Cemiyeti de boykotun sona erdirilmesini destekledi. Bu süreçte İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı vatandaşı Rumların zarar görmemesi konusunda hassastır. Hâlâ belli açılardan “ittihat-ı anası” fikrine bağlı olduğu görüntüsünü vermeye çalışmıştır.

Girit Umumi Meclisi’nde bulunan Rum üyelerinin, 9 Mayıs 1910’da Yunan Kral ve Kraliçesi’nin resimleriyle donatılmış salonda Kral’a sadık kalacaklarına ve Ada’yı Yunanistan’a bağlamak için çalışacaklarına ilişkin yemin etmeleri, yarım yüzyıldır süren sorunu tekrar alevlendirdi. Girit Umumi Meclisi’ndeki bu hadise Osmanlı Müslümanlarının büyük tepkisine yol açtı. Birçok şehirde boykotaj cemiyetleri tekrar harekete geçti. Boykotla ilgili kaleme alınan bir metinde Müslümanların Etnik-i Eterya Cemiyeti gibi şiddete başvurmayacağını, sadece Anadolu’nun her tarafına yayılmış olan Yunan doktorlarının, avukatlarının ve müteşebbislerinin ekonomik kaynaklarını kurutmaya çalışacağı vurgusu yapıldı (Mehmed Tahir, 1326 (b): 133). İttihat ve Terakki Cemiyeti, daha önceki boykotların aksine bu kez daha aktif bir rol üstlendi. Binlerce kişinin katıldığı çok sayıda miting düzenlendi, gazete ve dergilerde konu etraflıca ele alındı. Ayrıca ülkenin çeşitli şehir ve kasabalarından Meclis-i Mebusan’a protesto telgrafları gönderildi (Yakut, 2010: 1129; Kerimoğlu, 2009: 296).

Boykotta kullanılan siyasi dilin en önemli kavramlarından biri “harb-i iktisadi”dir. Birçok gazete ve dergide bu kavrama yönelik yorumlar yapıldı. Örneklerden biri şöyledir: “Bugün bizim açık alınımızla Yunanlılara karşı tatbik ettiğimiz boykotajı, onlar bize bir asırdan hatta daha evvelden beri gizli gizli yapmaktan bir dakika geri kalmamışlardır. Bu Yunan fikirlilerin bizimle Osmanlılarla ve İslamlarla ara sıra yaptıkları alışverişlerde mutlaka bize bir taraftan bir kazandırıyorlarsa, diğer cihetten kendi menfaatlerine olarak beş kayıt

ettirmek içindir... Meydana kendi haince emellerine öyle müsaid buldular ve bu müsaadeyi öyle alçakça kullandılar ki, bugün kendi topraklarımızın kendi mahsullerimizin sahibi olmaktan bile uzak kaldık. İşlerimiz, ticaretimiz onların elinde dönüyor. Onlar, ilkten bizim çiftliklerimize hizmetçilikle, ırgadlıkla yanaşmışlar iken, bugün biz onların hizmetçisi, onların ırgadı, çiftlik sahiplerimiz mahsul yetiştirenlerimiz bile onların komisyoncusu, haraç-güzarı olduk” (Mehmed Tahir, 1326 (a): 48).

Osmanlı Müslümanları boykotun sınırlarını genişletti ve bazı örneklerde olduğu gibi Yunanlılar ile Osmanlı vatandaşı Rumlarını özdeşleştirme eğilimi içine girdi. Dahiliye Nezareti 9 Haziran 1910’da bütün vilayetlere gönderdiği şifre-yazıda halkın bu sorunu bir “İslamlık-Hristiyanlık” şekline dönüştürdüğünü belirtti, halkın bu yola girmemesi gerektiğini bildirdi (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, DH. MUİ, Dosya No:102-2, Vesika No: 17/3-1; Karagöz, 2003: 62). Osmanlı Hükümeti, milli menfaatlerin Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki olası bir çatışmadan büyük zarar göreceğinin farkındaydı ve bu nedenle valilerden, mutasarrıflardan duruma hâkim olmalarını istedi (Çetinkaya, 2015: 119). Kala-ı Sultaniye’de yapılan mitingde, Mehmet Efendi adında bir hatibin yaptığı konuşma bunu kanıtlar niteliğindedir. Mehmet Efendi, sadece Giritli Rumların değil, Osmanlı Devleti’ndeki diğer Rum topluluklarının da Yunan Kralı’na bağlılık yemini ettiklerini iddia etti ve ülkedeki Rumlardan kurtulmanın Türklerin kutsal görevi olduğunu ileri sürdü (Çetinkaya, 2015:119). Boykot, İzmir Boykotaj Cemiyeti ve bazı cami imamlarının öncülüğünde Yunanlıların yanı sıra Osmanlı vatandaşı Rumlara karşı da genişletildi (Kerimoğlu, 2009: 305).

1910’da gevşeyen, ancak 1911 ilk aylarından itibaren tekrar şiddetlenen boykot sonucunda Osmanlı tebaası birçok Rum tüccarı Avusturya ve İtalyan tabiiyetine geçti. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, DH, SYS, Dosya No:22, Gömlek No:1-24). Yunan Hükümeti, vatandaşlarına uygulanan boykotun kaldırılması için hem Osmanlı yönetimi hem de Avrupa büyük devletleri nezdinde girişimlerde bulundu. Ayrıca Yunan Hükümeti, boykottan zarar gören Yunan vatandaşlarına da tazminat ödenmesi gerektiğini dillendirdi (Kerimoğlu, 2009: 307). Ancak İzmir, Bursa, Antalya, Kala-ı Sultaniye ve Trabzon gibi kentlerde boykot şiddetlendirilerek sürdürüldü. Boykotun Yunanlıların ülkeden çıkartılarak ekonomik ve demografik açıdan tasfiye edilmesi eylemine dönüştürüldüğüne ilişkin birçok örnek mevcuttur. Bunlardan biri Tanin başyazarı Hüseyin Cahit’ti ve Yunanlıların sınır dışı edilmesinden söz ediyordu (Tanin, 25 Mayıs 1326, No:634). İzmir Harb-i İktisadi Heyeti

ise Yunanlılara zarar verilerek göçe zorlanmasını hedefleri arasına koymuştu (Çetinkaya, 2015: 110). Boykota “harb-i iktisadi” anlamının yüklenmesi, Yunan Osmanlı Rum vatandaşı özdeşliğinin kurulması ve kilise ile mektepler düzenlemesinin cemaatler ile hükümet arasında gerginliğe neden olması gibi hususlar İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum cemaati arasındaki ilişkileri bozmuştu. Asıl kopma Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında oldu. Osmanlı Müslümanları arasında alınan yenilginin nedenlerinden biri olarak düşünülen Averof zırhlısı, boykotun keskin bir şekilde Osmanlı Rum vatandaşlarına döndürülmesine yol açtı. Görüseli Georgias Averof adında bir Rum’un satın alarak Yunan Hükümeti’ne hediye ettiği Averof zırhlısı savaş sırasında Osmanlı donanmasına büyük kayıp verdimişti. Zırhlı Osmanlı kıyılarını ablukaya almış ve Osmanlı donanmasını hareket edemez hale getirmişti. Bu, Osmanlı Müslümanlarını öfkeliendiren bir husustu (Toprak, 1985: 181-184).

1913’te yeniden yaygın bir şekilde başlatılan boykot, öncekilerden farklı olarak Osmanlı vatandaşı Rumlara yönelikti. Bu yönelimde Balkan Savaşı yenilgisinin belirleyici olduğuna kuşku yoktur. Özellikle Yunan askeri güçlerinin ve milliyetçilerinin Makedonya’da Müslüman-Türklere zulüm yaparak göçe zorlaması ve Rumların savaş sırasında Yunan Hükümeti’ne bağışta bulunması gibi davranışlar yeni bir boykotu tetikledi ve bu boykot sürecinde Osmanlı Rum vatandaşlarının ekonomik güçlerine dikkat çekildi ve sermayenin Müslüman-Türk unsura aktarılması ifade edildi “Müslümanlara Mahsus Kurtuluş Yolu” adlı risalede bu tema çok net bir şekilde işlendi: “Aman Yarabbi! Türklerin, Müslümanların birbirleriyle alışveriş ettikleri, elden geldiği kadar yerli mallar kullanacakları vakit kim bilir nasıl şenlik, bayram yapacağız.” (Toprak, 1985:179).

Gazeteci Yunus Nadi, Tasvir-i Efkâr gazetesinde “iktisadi intibah” üzerinde durdu ve Müslüman-Türk unsurun ekonomik hayata hakim olmasını savunmuştur; “son felaketli harbin Türk ve Müslüman alemine verdiği hakiki intibahlardan biri ve belki birincisi, iktisadın gerek ferdi ve gerek içtimai hayatta oynadığı rolün ehemmiyetini idrak suretinde tecelli etmiştir... Türk ve Müslüman unsurların iktisad aleminde faaliyet göstermeleri, netice itibariyle elbette memleket ve millet için en büyük hayırdır” (Kerimoğlu, 2009:312).

Hüseyin Kazım Bey, “Rum Patriği’ne Açık Mektup Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir?” adlı bir risale yayımlayarak, boykot ile iktisadi uyanış arasında bir paralellik kurdu ve Rum Patriği’ni eleştirdi: “Patrik Efendi! Boykot yoktur. Asrı-ı hazırın mübdeatından olan boykotun şerait-i ilmiyesini düşünmek ortada boykot olmadığını anlatır. Boykot yoktur. İntibah-ı İktisadi vardır

(Hüseyin Kazım, 1330:7-11). Hüseyin Kazım Bey, Patriğe ve Rum cemaatine yönelik Osmanlı Devleti'ne aidiyet ekseninde de ithamlarda bulundu. Söz konusu risale Tanzimat'tan itibaren devletin resmî ideolojisi haline getirilmeye çalışılan İttihad-ı anasır ya da Osmanlılık fikrinin sonuna gelindiğini göstermektedir. Risalede, Rum cemaatinin sadakatsizliğine vurgu yapılmıştı: “Patrik Efendi! Mürüvvet eyleyin. Kaç Rum Donanma Cemiyeti ne para verdi? İki milyon kişi için beş tane şahıs hiçtir. İstisna bile değildir. Ma'dumdur. Kaç Rum, milli işlere iştirak eyleydi. Kaç Rum bu memlekete iane bıraktı. (...) Kaç Hristiyan bu vatana ta'alluk gösterdi? Kaç Rum askerliğini bihakkın yaptı (Hüseyin Kazım, 1330: 12).

Balkan Savaşlarından sonra Müslümanların başına gelen felaketlerin sorumlusu olarak gayrimüslimler gösteren çok sayıda yayına rastlanmaktadır.

2. Balkan Savaşı, Propaganda ve İntikam Hissiyatı

Balkan Savaşı Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başladı. Diğer müttefik devletlerin de aynı yolu izleyerek birkaç gün içerisinde Osmanlı Devleti'ne art arda savaş ilan etmesiyle çeşitli halkların yüzyıllardır birlikte yaşadıkları Balkan coğrafyası şiddet sarmalının içerisine sürüklendi (Hall, 2003: 33). Bu savaşın Osmanlı Devleti açısından bilançosu ağır oldu, sadece toprak kaybetmekle kalmadı, toplum büyük bir travma geçirdi. Osmanlı yönetimi Avrupa'daki topraklarının %83'ünü kaybetti ve bu coğrafyadaki yüzölçümü 169.845 kilometrekareden 28.282 kilometrekareye indi. Bunun anlamı Balkanlı müttefik devletlerin yeni ve geniş topraklara sahip olması demektir. Özellikle Yunanistan Londra Antlaşması'yla (30 Mayıs 1913) büyük ölçüde tatmin edilmişti. Yunanistan, Osmanlı Makedonya'sının (Kavala dahil) büyük bölümünü, Güney Epirus'u (Yanya dahil), birçok Ege adasını ve yarım yüzyıldır ilhak etmek istediği Girit'i topraklarına katmıştı. 1830'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin aleyhine sürekli genişleyen Yunanistan, bu son savaşla topraklarını %68 arttırmış, nüfusunu da 2.7 milyondan 4.4 milyona yükselmişti. Dahası Yunanistan Kralı Konstantin “büyük zaferinden” sonra İstanbul'un üzerine yürümekten söz etmişti (Ahmad, 2017: 60).

Balkan Savaşı hezimetini sadece siyasi ve askeri alanın felce uğramasına yol açmadı, belki de bu hezimetin yol açtığı en büyük tahribat nüfus üzerinde oluyordu. Savaş sırasında binlerce Müslüman-Türk katledildi. Sadece Priştina bölgesinde 5 bin ve Kavala bölgesinde de 7 bin Müslüman'ın öldürüldüğü İngiliz Konsolos raporlarına yansımıştı. Bu konuda çalışmalarıyla tanınan Justin McCarthy'e göre

ise savaş sırasında Rumeli’de 200 bin Müslüman müttefik devletlerin orduları ve bunların örgütledikleri çeteleri tarafından öldürüldü (McCarthy, 1998: 151-159). Müslüman-Türklere karşı gerçekleştirilen katliamlara paralel olarak yüzbinlerce kişi göçe zorlandı. Kaynakların verdikleri sayılar farklı olmakla birlikte (115.883’ten 440 bine kadar) yüzbinlerce kişinin Anadolu’ya göç etmesi büyük bir drama yol açmıştı (Halaçoğlu, 1995: 63). Balkan Savaşı hezimetini devletin, toplumun siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel kodlarını değiştirdi. Bu bağlamda hezimetin milli bilincin uyanmasında, milli kimliğin inşasında ve toplum ile devletin Türkleştirilmesinde muazzam bir etki yaptığı aşikardır. Daha savaş başlamadan çoğunlukla İttihatçıların organize ettikleri “müzaheret mitinglerinde” toplum topyekûn savaşa hazır hale getirilmeye çalışıldı. Osmanlı vatandaşları vatan savunmasına davet edildi ve milliyetçi söylemler benimsemesi istendi (Yakut, 2015: 3346-3351). Bu yönde çok sayıda makale ve şiir yayımlandı.

Hezimet “milli kini” körükledi; savaş sırasında ve sonrasında Müslüman halka yapılan zulmü anlatan, elde edilen bilgi ve belgeleri iç ve dış kamuoyuna göstermek amacıyla bir grup gazeteci tarafından Neşr-i Vesaik Cemiyeti kuruldu. Bu Cemiyet, “masum şühedanın kan davasını mahkeme-i medeniyete isal “edecekti. Cemiyetin üyelerinden Ahmet Cevat, yaşanan vahşeti Osmanlı kamuoyu ile paylaşmak ve “milli kini” canlı tutmak amacıyla da “Kırmızı Siyah Kitab, 1328 Fecayii” adıyla bir yayını piyasaya sürdü (Kerimoğlu, 2014: 541-550). Kitabın adındaki kırmızının “barbar Balkanlıların hun-rizili-ğini”, siyahın ise “milletin bu ebediyen unutulmayacak matemine bir timsal (olmayı)” içerdiği vurgulanmıştı (Yolcu, 2020: 112). Kırmızı Siyah Kitab, gençlere seslenerek Müslümanlara yapılan mezalimi sürekli hatırlamalarını ve devleti güçlendirerek intikam almalarını istedi.

Hezimet, “Hilal ve Salib” kavramları üzerine oturtuldu ve “modern Haçlı seferinin” sonucu olduğu kanaatine varıldı. Bu savaşta, Osmanlı Devleti’nin Rum ve Bulgar tebaasının Yunanistan ve Bulgaristan ordularını destekleyerek Osmanlı ordusunu arkadan hançerleyen “işbirlikçi ve hainler” olarak gösterildi. İttihad-ı anasır düşüncesi bir daha diriltilemeyecek şekilde gömüldü. Kolaylıkla anlaşılacağı üzere Balkan hezimetini, “milli kin” duygusunu pekiştirmişti. Bu da, savaş sırasında Osmanlı ordusunu arkadan hançerlediği söylenen Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin özellikle Rum ve Bulgarları “öteki” olarak görülmesine yol açtı. 1913-1914 Rum boykotu ve Rum göçü bu zemin üzerinde meydana gelen hadiselerdir.

2. Savaşın Sonra “Birlikte Yaşama Kültürü” nün Başarısız Olması

Balkan Savaşı başladıktan kısa bir süre sonra Bulgar ordusunun Trakya bölgesinde Çatalca'ya kadar olan geniş bir alanı ele geçirmesi ve bu alandaki Müslüman halkın Bulgar ordusu ve Rum çeteleri tarafından katledilmesi, evlerine, dükkanlarına, topraklarına el konulması, savaş sonrası düzeni derinden etkilemiştir.

Birinci Balkan Savaşı'ndan sonra Müttefik Devletlerin Osmanlı'dan elde ettikleri geniş ve stratejik nitelikli toprakları paylaşamaması nedeniyle savaş yeniden başladı. Osmanlı Ordusu, Müttefik Devletlerin kendi aralarındaki savaştan yararlanarak 15 Temmuz 1913'te de Edirne'yi geri alarak, hezimetin etkisini bir nebze de olsa hafifletmişti. Hatta savaş sırasında Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmış bulunan bazı Müslüman-Türkler yurtlarına geri döndüler. Fakat göçmenler köylerini yanmış, yakılmış, evleri ve dükkanlarını yağmalanmış, tarla ve bahçelerini talan edilmiş olarak buldular. Sadece Rumlar ve Bulgarlar değil, Ermeniler de talana katılmışlardı. Malkara'da Ermeniler tarafından çıkarılan yangında 300 dükkân, 50 ev ve bir değirmen yanmıştı. Yine Malkara'da 29 köy Rum, Bulgar ve Ermeni çeteleri tarafından yakılmıştı (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, DH.SYS, 124-25/63-12). Hiç kuşkusuz bu manzara Müslüman-Türk toplumunun tepkisine yol açmıştı. Müslüman ahali arasında gayrimüslimlere karşılık verme (mukabele-i bi'l-misl), onlardan intikam alma anlayışı güç kazanmaya başlamıştır. 1913 yılının Ağustos ayı boyunca başta Rum köyleri başta olmak üzere onlarca gayrimüslim köyü yakıldı, yüzlerce hane tahrip edildi ve çok sayıda gayrimüslim vatandaş öldürüldü ya da yaralandı (Efiloğlu, 2011: 69-71). Hükümet ve yerel yöneticiler halkı teskin etmek ve asayişini sağlamak için beyannameler yayımlamış ve nasihat heyetler oluşturmuştu. Hükümet 20 Temmuz 1913'te Tekirdağ'da idare-i örfiye ilan etti. Buna bağlı olarak Divan-ı Harb-i Örfi kuruldu (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, DH.SYS. 124-25/63, 6-1). Örfi idare ile birlikte Müslüman halkın gayrimüslimlerin evlerinde arama yapması yasaklandı, sadece askeri güçlerin gayrimüslimlerin evlerini arama kararı alındı.

Birlikte yaşama kültürünün büyük darbe aldığı şehirlerden biri de Kikkilise'ydi. Bölgede Müslüman ve Müslüman olmayanlar arasındaki gerginliğin azaltılması ve yağmalanmış malların sahiplerine iade edilmesi için Müslümanlardan ve Rumlardan “Emval-i Menhube Komisyonları” oluşturuldu. Ancak iki kesim arasındaki tansiyon düşürülemedi. Hükümet 20 Temmuz 1913'ten itibaren gayrimüslimlere saldırıların yoğunlaştığı Gelibolu'ya, Malkara'ya, Hayrabolu'ya ve

Tekirdağ'ın çeşitli kasaba ve köyelerine Jandarma sevk etti. Gayrimüslimlere yönelik saldırılara liderlik eden çok sayıda kişi ya idam edildi ya da kürek cezasına çarptırıldı (Efiloğlu, 2011: 75-76). Hükümetin en önemli icraatlarından biri de Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasındaki çatışmaların araştırılması için bir komisyon kurulmasıdır. Komisyona Rum ve Ermeni üyeler de almıştı. Komisyon daha çok işgal sırasında zorla el konulan malların iadesini ve göçe zorlanmış, ancak geri dönmüş bulunan Müslümanların iskaniyle uğraşmıştır (Efiloğlu, 2011: 78-79).

3. Trakya'da Rum Göçü

Yunan askeri güçleri, iki devlet arasında 14 Kasım 1913 tarihinde Atina Antlaşması imzalanarak savaş haline son verilmesine rağmen, Osmanlı'dan elde edilen topraklarda yaşayan Müslüman nüfusa yönelik şiddeti sürdürmüştür. Bu güçler Yunanistan'ın Makedonya'da topraklarına kattığı alanlarda Müslüman halka her türlü baskıyı yapmış ve onları göçe zorlamıştır. Yunan otoriteleri göçe zorlanmış Müslümanların boşalttığı evlere Rumları yerleştirmiş ve sahip oldukları çok sayıda gayrimenkule de el koymuştu.

1913 yılının sonlarından itibaren Trakya'da yoğun olmasa da Rumların göçüne rastlanılmıştır. Balkan Savaşı sırasında yaşananlar Rumlara karşı derin bir öfke yaratmıştı. 1913 Ekim ayından başlayarak Rumlara karşı işlenen hırsızlık, gasp, yaralama ve öldürme olaylarında ciddi artış görüldü. 1914 yılının ilk aylarında Edirne, Keşan, Lüleburgaz ve İpsala'da öldürme olayları dikkati çekmişti (Efiloğlu, 2011:115). Bu tür hadiseler işgal sonrasında Rumları korkutmaya yönelikti. Keşan'ın Muarız Köyü'ne saldıran 15 kişilik silahlı çetenin Rumları göçe zorlaması ve köylülerden bin lira fidye istemesi örnek gösterilebilir. Babıali Baskını'ndan sonra baskıcı tek partili bir düzen kuran İttihatçılar, Balkan hezimetinden sonra milliyetçi tavırlarını sertleştirmiş ve bir nüfus mühendisliğine girişmişti. Meclis-i Mebusan Reisi Halil (Menteşe) Bey'in hatıratında bu konuyla ilgili çarpıcı bir pasaj bulunmaktadır: “Talat Bey, Balkan Harbi'ndeki hıyanetleri tebarüz eden anasırdan memleketi temizlemeyi ön safa almıştı. İstanbul Muahdesiyle Edirne, Kırkkilise ve civarındaki Bulgarlar Bulgaristan'a sevk edilmişlerdi. Sıra Trakya'daki Rumlara gelmişti. Fakat bu çok ihtiyat isteyen bir işti. Zira yeni bir harb doğurabilirdi. Alınan tedbir şu oldu: valiler ve diğer memurun resmen işe müdahale eder görünmeyecek, Cemiyet'in teşkilatı işi idare edecek, bir vaka ihdas edilmeyerek, yalnız Rumlar ürkütülecek, bu talimat dahilinde hareket başladı.

Balkan Harbi'ndeki hıyanetlerin tepkisiyle maneviyatı bozulmuş olan Rum halkı gitmek üzere ayaklandı. 100.000'e yakın Rum, kimsenin burnu kanamaksızın Yunanistan'a çekilip gittiler. Bundan sonra aynı tarzda İzmir civarında teşebbüs ele alındı. Urla ve Çeşme'de hicret başladı (Halil Mentеше'nin Anıları, 1986: 165-166).

Yunanlı gazeteci Mihail Rodas Rum göçünün gerçekleşmesinde 1913 yılının sonlarında İstanbul'a gelen Alman askeri misyonunun etkisi olduğunu belirtmektedir. Ona göre Alman subayları Ada'ların elden çıkmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İstanbul'daki Kulübünde bir toplantı yaparak, Rumların Anadolu kıyılarında ve iç kısımlarında ve Trakya'da bulunmalarının stratejik bakımdan sakıncalı olduğunu açıklamışlardır. Rodas, göç ettirilme kararının burada verildiğini ileri sürmektedir. Almanya'nın Rumların göç ettirilmesinden ve trajik olaylardan sorumlu olduğu kanısındadır (Rodas, 2011: 95-104).

Yunanistan'da da çeşitli çevreler Rumlara yönelik göç propagandası yapmaktaydı. Aslında Balkan Savaşı sırasında 12 bin dolayında Rum genci Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak üzere Yunanistan ordusuna katılmıştı. Bu firari Osmanlı Rumları savaştan sonra Yunanistan'da kalmış ve önemli bir kısmı da vatandaşlık çıkarılmıştı. Firariler ailelerinin ve yakınlarının Yunanistan'a göç etmelerini teşvik etmişlerdir. (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Mazbataları, 190/20).

Yunanistan'ın zorla Müslümanları göç ettirmesi ve Düvel-i Muazzamanın Ege Adalarının önemli bir kısmını (Bozcaada ve Gökçeada hariç) 14 Şubat 1914'te Yunanistan'a verilmesini kararlaştırması Rumların üzerindeki baskıyı arttırdı. Dolayısıyla 1914 yılının ilk aylarından itibaren kitlesel göç yönünde ilk işaretler görülmeye başladı.

1914 yılının Mart ayının sonlarında ilk kabileler yola çıktı. Trakya'dan İstanbul'a 24 Mart 1914'te gelen 300 kişilik kabile, vapurlarla Yunanistan'a gönderildi. Göçmenler geçim sıkıntısı nedeniyle göç etmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdi. Osmanlı Hükümeti'nin ilk dönemlerde göçü teşvik ettiği bilinmektedir. Ancak daha sonra göç etmek isteyen Rumlardan bir daha geri dönmeyeceklerine ve geride bıraktıkları mallar için hiçbir talepte bulunmayacaklarına dair yazılı beyan istemiştir (Kerimoğlu, 2009:373; Dündar, 2008: 195). Fener Rum Patrikhanesi, yerel ve merkezi yöneticilerin Rumları göç ettirilmesine ilişkin teşvik edici, yer yer baskıcı tutumuna karşı çıktı. Önce Hükümete, Rumlara uygulanan boykotu şikâyet etti. Ardından Trakya'daki Rum göçünün önlenmesi için Dahiliye Nazırı Talat Paşa'ya başvurdu. Bölgeye giden bir

Patrikhane heyeti yaptığı inceleme sonrasında hazırladığı raporda, Rumların göçünün altında Müslüman-Türk unsurun baskısı olduğunu iddia etti. Rum Patrikhanesi göçün önlenmesi için bölgeye nasihat heyetleri göndermenin yanı sıra Sadrazam, Adliye ve Dahiliye Nazırları üzerinde de baskı kurdu ve görevini kötüye kullanan memurların görevden alınmasını sağlamaya çalıştı. Meclis-i Mebusan'daki Rum Mebusları da Dahiliye Nazırı Talat Bey'den göçün önlenmesi için önlem alınmasını istemişlerdi (Kerimoğlu, 2009: 374-379). Trakya'daki Rumların göç ettirilmesine sadece Rum Patrikhanesi ve Rum mebusları tepki göstermedi, aynı zamanda Avrupa diplomasi çevreleri ile kamuoyu da tepki göstermekte gecikmedi. Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Rum Patrikhanesi'nin ve Yunanistan'ın tepkisi üzerine Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbolat Bey'le birlikte 24 Nisan 1914'te Çorlu'ya giderek, Edirne Valisiyle, Tekirdağ Mutasarrıfıyla, Edirne Mülkiye Müfettişiyle ve Ali Seydi Bey ile görüştü. Talat Paşa bu görüşmelerin sonucunda göçün önlenmesine ilişkin alınan bazı kararları kamuoyuna açıkladı. Bu kararlar; halen köylerinde olup da göç için hazırlık yapanlara izin verilmemesi, halkın Rumları göç etmeye zorlamaması, edenlerin de cezalandırılması, hayvan alım satımında ihtikara engel olunması, göç etmekte ısrar edenlerin toplu halde göç etmelerine izin verilmemesi, bu tür kişilerin göçlerine münferiden izin verilmesi, göç edenlerin de hükümetten belge alması, Midye ve Ereğli gibi iskelelerden vapurların göçmen taşımacılığı yapmaması biçimindeydi (FO 195/2458: 323-324; Kerimoğlu, 2009: 393).

Edirne Valiliği de 28 Nisan 1914'te köy ve kasaba yöneticilerine gönderdiği tebligatta; göç etmeye çalışan Rumların eşyalarına zorla el konulması ya da ucuza almaya çalışanlara izin verilmemesi, Rumları heyecana veya telaşa sürükleyerek göç etmelerine engel olunması, çeteler oluşturularak asayişin bozulmaması, vatandaşların silahla gezmelerine engel olunarak sınır boylarındaki köylülerden silahların toplanması gibi hususlara yer verilmişti (Tanin, 14 Nisan 1330, No:1919: 2). Edirne Valisi göçün son bulması için vilayet genelinde teftişlerde bulundu ve Dahiliye Nazırı Talat Bey'in talimatlarını yerine getirmeye çalıştı. Bazı yerel Rumların İngiltere'nin Edirne Konsolosuna 1914 yılının Mayıs ayı başlarında verdiği bilgilerden Lüleburgaz, Uzun Köprü ve Babaeski'de kısmî bir asayişin sağlandığı ve göçün yavaşlatıldığı anlaşılmaktadır. Rumların Lüleburgaz'daki köyelerine, özellikle Yalpuz Tayar Köyü sakinlerinin evlerine döndükleri belirtilmişti. Doğancı Arazi köyünün Rum muhtarını öldüren çete dağıtılmış, katilleri ise tutuklanmıştı (FO, 195/2458: 324). Dahiliye Nezareti, 26 Mayıs 1914'te Edirne Vilayeti'ne gönderdiği şifrede, Rumların zorla göç ettirilmesinin

önlenmesi ve zor kullanılarak göçe mecbur bırakılan Rumların ise ikna edilerek köylerine dönmelerinin sağlanması istendi (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, DH.SFR, 41/78). Fakat baskı olmaksızın, sadece kendi isteğiyle göç etmek isteyenlere de engel olunmamasını belirtti (Kerimoğlu, 2009: 394).

Edirne Vilayeti'nden göçün başladığı Mart 1914'ten Mayıs ayının başlarına kadar 20 bin kişi göç etmişti (FO, 195/2458: 324). Osmanlı yönetiminin aldığı önlemlere rağmen yerel güçler Rumları göçe zorlamaya devam etti. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinin 6 Mayıs 1914'te Londra'ya gönderdiği raporda, Osmanlı Hükümeti'nin Rumların göç ettirilmesinde izlediği metot belirtilmişti. İngiliz elçiliğine göre, Hükümet ve İttihat ve Terakki Cemiyeti, Avrupa Vilayetlerinde Hellenizme sempati duyan Hristiyan nüfusu (Rumlar) azaltma ve Sultan-Halifeye sadık bir nüfusu (göç ettirilmiş Müslümanlar) iskân etme emelindedir. Böylelikle Trakya'ya Müslüman nüfus iskân edilerek doğal bir savunma oluşturulacaktır. Elçilik ayrıca, Rumların ekonomik açıdan Müslümanlardan daha iyi olduğuna da dikkati çekmiştir. Hatta Türk yönetiminin, kendisini İmparatorluktaki "en zeki ve ilerici" bir unsurdan mahrum edeceğini de iddia etmiştir (FO, 195/2458: 325-327). Osmanlı Hükümeti'nin zaman zaman Rum göçünü önlemeye yönelik girişimlerde bulunmasına rağmen yerel güç odaklarının baskısı sonucu göçler sürmüştür. Eylül 1914'te Edirne Vilayeti ile Çatalca Sancağından 62.048 kişinin göç ettiği hesaplanmıştır (Efiloğlu, 2011:153-155).

Osmanlı yönetimi, Balkan Savaşı'yla Batı'da en stratejik topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmesinin ardından Trakya'da stratejik tahkimlerde bulundu. Bunun en önemli ayaklarından biri bölgede bulunan Rumların merkezi otoritenin göz yummasıyla yerel güçlerin marifetiyle (İttihatçılar, çeteler vb.) göçe zorlanmasıdır. Göç ettirilen Rum ve Bulgarların yerine Makedonya'dan da göçe zorlanmış Müslümanların iskân edilmesidir. Hiç kuşkusuz bu süreçte her iki tarafta (Makedonya ve Trakya) sermaye el değiştirmiştir.

4. Batı Anadolu'da Rum Göçü

Trakya'da 1914 yılının ilk aylarında başlayan Rumların göç ettirilmesi eylemi Mayıs ayının sonlarında yavaşlamıştı. Fakat Rumları göç ettirme Çanakkale ve Balıkesir şehirlerine de sıçramıştı. Mayıs ayı boyunca Çanakkale'de Rumlar üzerindeki baskı arttırıldı. Çanakkale'deki İngiliz Konsolos yardımcısının 1 Haziran tarihli raporuna göre, Rumlara yönelik boykot en ağır haliyle sürdürülmekteydi ve yerel İttihatçı liderlerin yönlendirmesiyle özellikle Mehmet Efendi Rumları "mahvetmek ve ülkeden sürmek için" ısrarlı

bir çaba göstermekteydi. Konsolos yardımcısı Palmer'in belirttiğine göre hareket Avrupa karşıtı bir yöne de evrilmekteydi. Ayrıca iç bölgelerden şehir merkezine silah ve cephane de nakledilmekteydi. Bu elbette İngiliz diplomatının abartılı değerlendirmeleriydi. Fakat bir gerilim olduğu da muhakkaktı. Gerilimi tırmandıran hususlardan biri de yüzlerce Müslüman-Türk göçmenin Çanakkale ve çevresine iskân edilmek üzere gönderilmesidir. 21 Mayıs 1914'te Kumkale'ye gelen 800 göçmen zorla civardaki 3 Rum köyüne yerleştirilmek istendi. Göçmenlerin bir bölümü baltalarla kapıları kırarak evlere zorla el koydu. Konsolos yardımcısına göre Jandarma gerekli önlemi almaktan kaçınmıştı. 1800 göçmen Yenişehir'i, 200 göçmen de Kalafat'ı yağmaladı (FO, 195/2458: 362). Ezine, Yeniköy, Kalafat ve Erenköy'deki 2 bin kadar Rum Kumkale sahillerine sığındı ve Rus Konsolos yardımcısı sorunlara çözüm bulmaya çalıştı. İddiaya göre, Rumlara kendi istekleriyle ayrıldıklarına ilişkin kağıtlar imzalatıldı (FO, 195/2458: 363). Bu Rumlardan 160'ı Haziran ayının ilk günlerinde Selanik'e göç etmek zorunda kaldı.

Rumların göç ettirilmesi kısa bir süre sonra daha da güneye, Aydın Vilayeti'nin sancak ve kazalarına yayıldı. Batı Anadolu'daki Rum göçünün altında yatan temel dinamikler Trakya'daki göçle büyük oranda benzerlik göstermekteydi. Yunanistan'ın Balkan Savaşı sırasında Çanakkale'nin ağzı ile Batı Anadolu kıyılarını ablukaya alması, Osmanlı askeri planlarını alt üst etmişti. İzmir ve Batı Anadolu'nun diğer şehirlerinden Trakya'ya asker sevkıyatı yapamadı. Yunanistan'ın Kuzey Ege'deki stratejik adaları işgal etmesi, Limni'yi ele geçirmesi ve Gökçeada, Semadirek ve Taşoz'u kontrol etmesi Osmanlı Devleti'ni askeri ve politik olarak etkiledi (Hall, 2003:85-86). Hatta Yunan gemilerinin İzmir sularında devriye gezmesi hem yönetimi nüfuzu altına alan İttihatçıları hem de bölgede doğmakta olan Müslüman-Türk sermaye sahiplerini endişeye sürüklemişti. Ayrıca Aydın Vilayeti'ne dağılmış olan Girit göçmenlerinin perişan hali yöredeki milliyetçi refleksleri arttırmıştı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lider kadrosu, adaların elden çıkması ve Batı Anadolu kıyılarında hatırı sayılır bir Rum nüfusunun yaşaması nedeniyle ülkenin savunulması konusunda endişeye kapıldı. Yunanlı milliyetçilerin Megali İdea düşüncesini sürekli canlı tutması ve Yunanistan'ın Balkan Savaşı'nda topraklarını 65.011 kilometrekareden 108.984 kilometrekareye yükseltmesi karar verici İttihatçıları yeni politika arayışına yöneltti. Özellikle Balkanlarda Müslüman-Türk nüfusa uygulanan etnik temizlik Ege Denizi'nin Anadolu kıyılarında da arttırmıştı. Nitekim bu milliyetçilerden biri olan Dr. Nazım Bey, nüfus mühendisliği konusunda sabırsız olan kişilerden biriydi. Onun bir Rum

ileri gelenine söylediği şu söz Rumlara yönelik izlenecek politikanın habercisi niteliğindedir: “Belki (Rumlar çoğunluktadır); ama eğer 100 bin Türk’ü İzmir’e sokarsam bu durum değişir” (Dündar, 2008: 191). Bu siyasi-milliyetçi iklim Trakya’daki gibi Batı Anadolu’da da Rumların göç ettirilmesini akla getirmişti. Nitekim Fransa’nın İzmir Konsolosu 1914 yılının ilk günlerinde bu politikanın uygulanacağını Paris’e bildirmişti: “Öyle görünüyor ki Hristiyanların, yerleri Müslümanlarla doldurma umuduyla, toplu göç etmeleri için çalışılıyor. (...) Diğer yandan, (İttihatçı) politika tüm yollara başvurarak otokton halkı dışta tutan bir birlik sağlama peşindedir (Dündar, 2008: 197).

Osmanlı vatandaşı Rumlara 1913 yılından beri uygulanan boykot yer yer şiddetlenerek devam ettirildi. Osmanlı Rumlarının Yunanistan Krallığının vatandaşlarıyla özdeşleştirilmesine ve “ötekileştirilmesine” çoktan başlanmıştı. Edirne’nin geri alınması üzerine Ağustos 1913’te İzmir’in Kışla meydanında 50 bin kişinin katıldığı gösterilere şehrin Rumları da iştirak etmişti. Gösteriye katılan İzmirli Rumlar, ülkenin huzura kavuşmasını Rumların huzura kavuşmasıyla bir tutmuşlardı (Georgelin. 2008: 241). Ancak bu birliktelik saman alevi gibi çabuk geçti. 1914 yılının ilk aylarından itibaren boykotun da etkisiyle Aydın Vilayeti’nde Rumlara yönelik fiziki saldırılar artmaya başladı. Vali Rahmi Bey Mayıs ayındaki saldırılarda ölenlerin olduğunu ve saldırganların yakalanamadığını belirtmişti. Dahiliye Nezaretinin Muhaberat ve Tensikat Kaleminin verilerine göre Haziran ayında İzmir merkez ve kazalarında 28 cinayet yaşanmıştı ve çoğu Rumlara karşı işlenmişti (Efiloğlu, 2011: 122). Rum kökenli İzmir Milletvekili Emanuel Emanuelidi’e göre, “(yerel) yönetim, polis ve Jandarmanın, organize ettiği çetelerden ve Sırbistan Makedonya’sından göç eden yerel Müslüman mültecilerin hızlı ve koordineli eşzamanlı hareketleri ile, Batı Anadolu ve özellikle İzmir çevresinde bir iki ay içinde (Mayıs-Haziran) “Rumlar büyük bir baskıya maruz kaldı (Emmanuilidi, 2014: 83-84). Emanuel Emanuelidi, bu baskının Balkan hezimetinin intikamını almak, Rum sermayesini ele geçirmek ve Rumları göç ettirmek saikiyle yapıldığını iddia etmektedir.

Haziran ayının ilk günlerinden itibaren ağırlıklı olarak Mudanya ve Trilye’den güneye doğru Batı Anadolu’nun tüm kıyısı boyunca bazı Rumlar göç etmeye başladı. Kısa bir süre sonra kıyıları yakın iç bölgelerden de Rumlar göçe niyetlendiler ve bir kısmı İzmir gibi merkezlerde toplandı. İngiltere’nin İstanbul Büyükelçiliği İkinci Tercümanı Matthews ve diğer büyük devletlerin elçiliklerinin ikinci tercümanlarıyla birlikte Batı Anadolu’da yaptığı gezi sonucu hazırladığı rapora göre, 16 Haziran’da iç bölgelerden Trilye’ye 15 bin Rum toplanmıştı. Matthews, bölgede göç etmeye hazırlanan Rumlar

için iki noktaya dikkat çekmiştir. İlki, bu kitlelerin bir Yunan subayı tarafından yapılan Hellenizm propagandası sonucu harekete geçmiş olmalarıydı. Yalı Çiftlik Köyü'nde Büyük Yunanistan'ın haritaları ele geçirilmişti. Bazı Rumlar Osmanlı tezkerelerini de parçalamışlardı. Diğerleri ise Müslüman çetelerinin Rum köylülerine saldırması ve sığırlarına el koymasından ileri gelmesiydi. Olayların tırmanması sonucunda bazı rahiplerin ve Rum vatandaşlarının öldürülmesi, söz konusu kitleyi göçe sevk etmişti. Jandarma, Trilye'de toplanan Rumların bir bölümünü köylerine geri göndermiştir (FO, 195/2458: 513-514). Ancak Bursa ile Mudanya arasında bulunan Misopoli (Aydınpınar) Köyü'ndeki Rumlar, Müslüman köylülerin saldırısına uğramıştı. Diğer yörelerde olduğu gibi Bursa ve çevre köylerde Rumlara yönelik saldırıları İttihat ve Terakki Cemiyetinin yerel teşkilatı ve bazı Çerkez çeteleri organize etmekteydi. Çerkez çeteleri 11 Haziran'da Rumların sahip oldukları dükkanların pencerelerini kırarak büyük zarara neden olmuşlardır (FO, 195/2458: 515). Aynı şey Haziran ayı başlarında 3 bin nüfuslu Filadar (Gündoğdu) Köyü'nde de meydana gelmişti. Çeteler Rum köylülerinin ipek kozalarına ve hayvanlarına el koymuştu. Haziran ayı başlarında Rumlar saldırıya karşılık verdi. Ancak bir süre sonra 15 Rum köy yolunda saldırıya uğradı. İngiliz Büyükelçiliği temsilcisi Matthews'un verdiği bilgilere göre, Tansari, Ainesi ve Gürüklü gibi köyler de yağmalanmış, ancak bu köylerin Rumları göç etmemişti (FO, 195/2458: 516-517). Civardaki köyler arasında en fazla zarar görenlerden biri de 800 Rum'un yaşadığı Başköy'dü. Köy tamamen yağmalanmış, kilisenin bütün pencereleri, kırılmış, sunak ve günah çıkarma bölümleri yıkılmış, dini resimler ve ikonlar tahrip edilmişti. Başköy 16 Haziran'da saldırıya uğramış ve bu esnada 8 Rum öldürülmüştü. Köye saldıran çete mensuplarının çoğunlukla Rumların daha önce tanıdığı "Çerkez ve Çingeneler" olduğu iddia edilmişti. Ayrıca Jandarma Komutanı Yüzbaşı Abdülkadir'in, Çerkez kökenli bir komutanın ve Emreköy'den çok sayıda koyun toplayan Alibeyzade Raşid Bey'in olayları organize ettiği Rum köylüleri tarafından ileri sürülmüştü (FO, 195/2458: 519-520).

Rumlar, Güney Marmara'da Karesi Sancağı ve civardaki çeşitli kazalarda (Bandırma, Burhaniye, Erdek ve Ayvalık gibi) göçe zorlanmışlardı. Gerekçesi ve yöntemi diğer yerleşim yerlerinde yaşananlarla benzerdi. Bandırma'ya 500 Rum sığınmıştı. Bu liman kasabasının nüfusu 25 bindi ve bunun 5 bini Rum, 4 bini de Ermeni'ydi. Buraya sığınan 500 Rum'un barınması ve beslenmesi büyük sorun oluşturmuştu. Göçmenler, kiliselere ve okullara yerleştirilmiş, bir kısmı da çadırlarda barındırılmıştı. Üstelik yerel Rumlara boykot

uygulandığından, Bandırmalı Rumların ırkdaşlarına yardımları da sınırlı kalmıştı (FO, 195/2458: 520).

Rumların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Ayvalık'ta (1914 sayımına göre 31.440 Rum, 454 Müslüman) yoğun bir göç yaşandı. Haziran ayı ve ardından gelen birkaç ay içerisinde 10 bine yakın Rum göç etmek zorunda kaldı. Ayvalık'ta Rumların göçe zorlanmasında, kasabanın hemen karşısında bulunan Midilli'nin Yunanistan tarafından savaş sırasında ele geçirilmesi büyük rol oynamıştı. Sayıları az da olsa Ada'daki Müslümanlara zülüm yapılması gerilimi arttırmıştı. Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın İzmir ve çevresine yaptığı geziden sonra Ayvalık ve çevre kasabalarındaki Rum göçü hızını kaybetti. Dahiliye Nazırının gezisinin etkisiyle Jandarmalar Ayvalık'ta düzeni sağladı. Ayvalık'ta bulunan 800 Rum aile göç etmekten vazgeçti. Aynı şekilde Burhaniye'den de bine yakın hane buldukları yerlerden ayrılmış, fakat kaymakam ve jandarmaların etkisiyle 57 hane gitmekten vazgeçmiştir. Dere-i Kebir Köyü'nde ise 53 Osmanlı vatandaşı Rum köylerinde kalmaya karar vermiştir (FO, 195/2458:580). Bu süreçte Erdek'ten 1277, Edremit'ten 7.425 kişi Anadolu'dan ayrılmıştır (Efiloğlu, 2011: 171).

Karesi Sancağı'nın güneyinde Manisa, İzmir ve çevresinde göç dalgası daha şiddetli seyretti. Kırkağaç kazasından 502, Gelenbe nahiyesinden 197, Bakır köyünden 67, Soma kazasından 465 ve Akhisar kazasının merkez ve köylerinden 550 kişi göç etti. Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın Batı Anadolu'ya yaptığı inceleme gezisi sırasında boykotun şiddetinde bir azalma görülmüşse de kısa bir süre sonra tekrar aynı hızla sürdürüldü. Soma'da rahip ve ileri gelen 200 Rum kasabadan ayrıldı. Rumlara baskı uygulayan çeteler Oriental Carpet Manufacturers Şirketi'ne ait fabrikayı basarak 9 halıyı kullanılamaz hale getirmişlerdi. İngiliz Büyükelçilik yetkilerine göre yabancı şirkete ait halılara zarar verenler tutuklanmış fakat bir Rum'u öldürerek, kalabalık bir grubu göçe zorlayanlara ise bir işlem yapılamamıştı (FO, 195/2458: 532).

4.1. Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi

Rumların göçe zorlanması Aydın Vilayeti'nde ve özel olarak İzmir Sancağı dahilinde daha yoğun şekilde görülmekteydi. Yaşanan şiddet Düvel-i Muazzama'yı harekete geçirdi ve bu güçler Osmanlı Hükümeti'nden olayların durdurulmasını istedi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir'deki mesul-i kâtabi Celal (Bayar) Bey'e göre sorun uluslararası bir biçime dönüşmüştü (Bayar, 1997: 100). Bunun üzerine Sait Halim Paşa 8 Haziran 1914'te Harbiye ve Nafia Nazırlarıyla yaptığı toplantıdan sonra Dahiliye Nazırı Talat Paşa'yı bölgeye gönderme kararı aldı. Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbulat'ın

Dahiliye Nazırına eşlik ettiği gezinin amacı; göçün durdurulması, Rumları göçe zorlayanların cezalandırılması ve görevini kötüye kullanan memurların cezalandırılması olarak belirtilmişti (Efiloğlu, 2011: 209). Nitekim Talat Paşa İzmir’de İngiliz Başkonsolosu’na söyledikleri bunu kanıtlar niteliktedir: “Buraya Sadrazam Paşa’nın emriyle geldim. Paşa Hazretleri (Sadrazam Prens Sait Halim Paşa) Yunanlılarla bir harp yapmayı arzu etmemektedirler. Ben de hadiseleri durdurmak ve vaziyeti düzeltmek için elimden geleni yapacağım” (Bayar, 1997: 101). Talat Paşa, Bandırma’dan başlayarak güneye doğru yoğun göç yaşanan kazaları (Burhaniye, Edremit, Ayvalık, Soma, Manisa, Dikili ve Bergama gibi) uğradı. İzmir ve çevresini (Çeşme, Urla, Karaburun, Nazilli, Söke ve Tire) inceledi.

Talat Paşa, tansiyonun düşürülmesi için Metropolit ve din adamlarıyla görüştü, Rumlara güvenliklerinin sağlanacağına ilişkin garanti verdi ve çeşitli merkezlerde toplanan Rum göçmenlere köylerine dönmeleri için nasihat etti. Hatta geri dönüşler için asker kullanılması talimatı verdi. Bazı yerlerde de saldırıya uğrayan Rumlara para yardımıyla bulunulmasını sağladı. Görevini ihmal etmiş olan bazı görevlilerin görevden alınması, cezalandırılması Talat Paşa’nın gezisinde rastlanılan hususlardı (Efiloğlu, 2011: 210-211). Biga, Ayvalık ve Foca gibi Rum nüfusun yoğun olduğu kazaların kaymakamlarını, iki nahiye müdürünü ve bir jandarma zabitanı görevden uzaklaştırdı. Edremit’te Rumları göçe zorlayan ve göç edenlerin evlerini yağmalayan, mallarına el koyan 41 kişiyi mahkemeye sevk edilmesi için talimat vardı. Talat Paşa’nın bölgedeki gezisinin sonucunda İzmir ve çevresinde 100 saldırgan Divan-ı Harb’e verilmiş ve çeşitli cezalara çarptırılması sağlanmıştır. Hiç kuşkusuz bu cezalandırmaların bir nedeni de Büyük Avrupa devletlerinin baskısını azaltmaktı.

Talat Paşa, Aydın Vilayeti Valisi Rahmi Bey’le incelediği yerleşim yerlerinde (Nazilli, Aydın, Söke, Ayasluğ ve Tire) göçe zorlanmış Rumların dinlendiğini ve Rumların ekonomik boykottan şikayet ettiklerini İstanbul’a bildirdi.

Talat Paşa 27 Haziran 1914’te İstanbul’a döndü ve Sabah gazetesi başyazarına verdiği demeçte Rumların göç etmesinde Yunan Hükümeti’nin bir etkisi olmadığını, Foça ve Menemen’de iki köyde Rumları göçe zorlayan, şiddete başvuranların cezalandırıldığını söyledi (D.K., 1914: 1).

Hükümet, Talat Paşa’nın gezisinden sonra göçün nedenlerine ilişkin bir değerlendirme yaptı ve göçün “evham ve hayalattan” ileri geldiğini ileri sürdü. 1 Temmuz 1914 tarihli toplantısında şu değerlendirmeyi yaptı: “Trakya’daki Rumların hicret etmekte

olduklarını gören veya haber alan muhacirin-i İslâmiye ile ahâl-i asliyeden bazıları tarafından vuku'a getirilmiş tazyikat ve suretleri merbut mektuplarda görüldüğü üzere evvelce Makedonya'ya hicret etmiş olan Rumlarla miktarı mühim bir yekûna balığ olan askeri firarilerinin teşvik-amiz mektuplar ile aile ve akrabalarını oraya davet ve Makedonya ve sair yerlerden diğer taraflara hicret eden ahal-i İslâmiyenin memleketlerinde bırakmış oldukları emlak ve servete na'iliyyet ile iktisab-ı refahiyet tahayyülatından ve esbab-ı ciddiye ve makuleye müstenid olmayıp, sırf evham ve hayalattan ibaret bulunan havf ve heyecandan münba'ıs olduğu..." (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Mazbataları, 190/20).

Hükümet ayrıca, Rumların göçü sırasında Menemen ve Foça'da bazı yaralama ile yağma olaylarının meydana geldiğini kabul etti, ancak yerel düzeyde alınan önlemlerle yağma edilmiş malların geri alındığını belirtti. Hükümetin aldığı kararlardan biri de köylerinden ve evlerinden ayrılan Rumların menkul ve gayrimenkul mallarının koruma altına alınacağı, korunması, zor ve bozulabilecek mallarının satılarak bedellerinin sahiplerine iade edileceği hususudur (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükela Mazbataları, 190/20).

4.2. Rum Göçü'nün Meclis-i Mebusan'a Yansıması

Rum göçü, 1914 seçimleri sonucu ezici çoğunluğu İttihatçılardan oluşan Meclis-i Mebusan'da da ele alındı. Aydın Mebusu Emanuel Emanuelidi'nin öncülüğünde 14 Rum Mebus tarafından 1 Temmuz'da verilen ortak soru önergesinde göçün nedenleri ve "Hal-ı hazırın ıslâhı ve âtinin temini için ittihaz olunan tedabir" soruldu. Hükümetin cevaplandırması amacıyla verilen bu soru önergesi Meclis-i Mebusan'da tartışılmaya başlandı. Konuşması sık sık kesilen Emanuelidi Efendi, "oralarda (Batı Anadolu) vuku bulan işler tarih-i umumi-i beşeriyete şeref verecek işler değildir" diyerek başladığı konuşmasında, İzmir ve çevresinde bilhassa Foça kasabasının harabeye çevrildiğini belirtti (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), D.3, İçtima Senesi:1, 23 Haziran 1330: 606- 607). Bu ülke vatandaşı "yüzbinlerce Rum'un" telaş içinde vatani terk etmeye mecbur bırakıldığını ve Sakız'la Çeşme sahilleri arasında boğulmayı düşünmeden sandallara atıldığını ileri süren önerge sahibi Emanuelidi Efendi, temel amacının bir Rum davası gütmek olmadığını "menafi-i Osmaniyyeyi mahafaza etmek" olduğunu ileri sürdü (MMZC, D.3, İç. Se.1, İçtima: 26, C.1, 23 Haziran 1330, D.3, İç. Se:1, 23 Haziran 1330: 607). Emanuelidi Efendi, kanunların ve Kanun-ı Esasi hükümlerinin

bütün Osmanlılara eşit uygulanması gerektiğini belirtti ve bu davanın sadece Rum unsura ait olmadığını, umum Osmanlıları ilgilendiren bir dava olduğunu açıkladı.

Emanuelidi Efendi'ye göre boykot göçü tetiklemişti ve iktisadi diye başlayan bir iş sonradan siyasileşmeye başlamıştı. Emanuelidi Efendi'nin konuşmasında dikkati çeken hususlardan biri de Balkan Savaşı nedeniyle Müslüman ahalinin gördüğü mezalime misilleme (mukabele-bi-l-misl) yapılması tespitiydi. Bu tespitten hareketle "Altıyüz senelik tebaa hakkında bu suretle muamelede bulunma(nın) abes" olduğunu belirtti. Ayrıca Makedonya'dan Anadolu'ya göç eden ahâlinin Üsküdar'dan Basra Körfezi'ne kadar işlenmemiş uçsuz bucaksız boş araziler bulunmasına rağmen Müslüman göçmenlerin Rum köylerine iskân edilmesinin doğru olmadığını açıkladı. Bu eylemin amacının ne olduğunu sordu (Emmanuilidis, 2014, s.430). Önerge sahibi basında ve çeşitli çevrelerde Rum göçünün Yunanistan'dan gelen mektuplar nedeniyle gerçekleştiği iddiasını da reddetti, Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın cevaplandırması amacıyla şu soruları yöneltti: "Acaba bu gidenlerin avdetlerine tekrar müsaade edilecek mi, edilmeyecek mi? Çünkü, eğer müsaade edilmeyecek ise, o vakit bir sual soracağım. Böyle mecburiyet tahtında memleketi terk etmiş olan tebaa-ı Osmaniyenin ortada tabiiyyet-i Osmaniyyeden iskât edilmelerini mucip olacak bir ha-i kanuni var mıdır? İkinci sualim daha var. Dahilde mütemekkin bulunan Rumlar memleketlerini terkederek sahile inmişlerdir; fakat henüz Yunanistan'a yahut Amerika'ya yahut İtalya'ya gitmemişlerdir. Bunların avdeti için Hükümetçe ne gibi tedabir düşünülüyor?... bugün İzmir'in içinde otuzbeş bin Rum muhaciri vardır. Bunlara ne gibi muavenetten bulunmuştur? Üçüncü bir sual: (Rum ahâli) tarlalarına, bağlarına, bahçelerine gitmeleri ve emlaklerine tasarruf edebilmeleri için ne gibi tedabir ittihaz olunmuştur (MMZC, D.3, İç. Se.1, İctima: 26, C.1, 23 Haziran 1330: 610).

Emanuelidi Efendi'nin eleştirilerine ve sorularına Dahiliye Nazırı Talat Paşa verdi. Talat Paşa, sözlerine Emanuel Emanuelidi'nin "vuku bulan işler, tarih-i umum-i beşeriyete şeref verecek işler değildir" sözünün aslında Balkan Savaşı için söylenmesi gerektiğini belirterek başladı. Talat Paşa'ya göre uzun savaş döneminde savaş alanlarının dışında kalan bölgelerde "hiçbir kimsenin burnu kanama(mış)", hükümet bi-hakkan asayişini sağlamış ve bir saldırı vuku bulmamıştı. Ancak savaş neticelendikten sonra yüzbinlerce muhacirin işkenceler görerek gelmeye başlaması, gelen muhacirlerin propaganda yapmaya başlamasıyla birlikte ülkede hükümetin kontrol altına alamadığı husumetler meydana gelmişti. Talat Paşa, gelen muhacirlerin Rum evlerine yerleştirilmesi iddiasının ilk günler için geçerli olmadığını

ancak muhacirlerin sayısı gittikçe artınca bazı Rumların gönüllü olarak muhacirleri köylerine aldıklarını açıklamıştır. Ancak yönetim bazı muhacirleri de Rum köylerine yerleştirmek zorunda kaldığı ve bunun da birçok şikayete neden olduğu Talat Paşa tarafından itiraf edilmişti. Dahiliye Nazırı 270 bin muhacirden sadece 5 bininin Rum köylerine yerleştirildiğini milletvekillerine ifade etti. (MMZC, D.3, İç. Se.1, İçtima: 26, C.1, 23 Haziran 1330: 611-612).

Talat Paşa, Rumların öncelikle Edirne'den göç etmeye başlamasını Balkan Savaşları sırasında yaşanan mezalimle açıklamaya çalıştı. O'na göre bazı Rumlar Müslüman komşularına zulüm yapmış ve şehir kurtarıldıktan sonra aynı topluluk göç etmek zorunda kalmıştı. Bunlardan bazıları da yakalanmış, mahkemeye çıkarılmış ve çeşitli cezalar almışlardı. Ancak ittihad-ı anasır arasındaki barış bozulmuştu: “Fakat tasavvur ediniz, iki komşu arasında böyle bir hal cereyan etmiş, sonra da eski Hükümet yine gelmiş orada teessüs etmiş, artık bunların aralarında eski hoşluk kalır mı? Bunlar birlikte yaşayabilirler mi? Bittabi yaşayamazlar. İşte onlar da utandıklarından, korktuklarından hicret ettiler. Sonra, bittabi gelen muhacirler Rumların hicretinden müteessir değildi, bilâkis memnun, onlar da birtakım işaata, tehdidama başladılar. Buna dair de birçok şikayetler aldım ve indettahkik bazıları da doğru çıktı. Hükümetçe tedabir-i mania ittihaz edildi” (MMZC, D.3, İç. Se.1, İçtima: 26, C.1, 23 Haziran 1330: 612)

Aydın vilayeti'nde özellikle İzmir ve çevresinde de benzer bir tablo vardı. Talat Paşa, konuyla ilgili soruşturmanın devam ettiğini belirtti: “Foça'ya bizzat gittim, evvelemirde Kaymakamın hakkıyla vazifesini ifa etmediğini gördüm ve derhal azlini arz ettim. Bittabi hakkında takibat-ı kanuniyye de icra edilecektir. Diğer taraftan İzmir Müdde-i umumisi ile Divan-ı Harp azasından ve polis müdüründen mürekkep bir heyet-i tahkikiye teşkil edilerek ilzam edilmiştir. Bugün orada tahkikat devam etmektedir. Bittabi bu fena fiile müteçaşır olanlar cezalarını şiddetle göreceklerdir” (MMZC, D.3, İç. Se.1, İçtima: 26, C.1, 23 Haziran 1330: 612)

Dahiliye Nazırı'nın geri dönüşler konusundaki değerlendirmesi ise daha çarpıcı olmuş ve göç eden Rumların dönmesinin mümkün olmadığını güçlü bir şekilde ima etmiştir: “Bu mesele bütün muhaceret meselesi kadar değildir. Rumların bir kısmı Yunanistan'a gitmiş, yerlerine oradan gelen muhacirler iskân edilmiş. Bir taraftan birçok muhacirler açıkta, zelil, sefil ve perişan kalmış ve bu suretle pekçokları terk-i hayat etmiş. Şimdi bunları tekrar girdikleri yerlerden, kollarından tutup sokağa atmak ve gidenleri getirip tekrar yerlerine eskân etmek bir emr-i müstahil olduğunu itiraf etmek lazım ve bu meseleyi iki Hükümet nazar-ı dikkate aldı. Her iki taraftan muhacerat etmek isteyenlerin bir

güne zarar ve ziyana uğramamalarını temin etmek şartıyla muhaceretlerini temin ve şimdiye kadar giden Rumların ve gelen Müslümanların emlakı gayrimenkulelerini mübadele etmek üzere her iki Hükümet, murahhaslar tayin ederek bir komisyon teşekkül etmiştir” (MMZC, D.3, İç. Se.1, İçtima: 26, C.1, 23 Haziran 1330: 613).

4.3. Tercümanlar Heyeti'nin Bölge Gezisi

Osmanlı Hükümeti, Talat Paşa'nın Batı Anadolu'daki inceleme gezisi sırasında Büyük Avrupa devletlerine 18 Haziran 1914'te bir nota vererek, Rumların göçe zorlandığı, mallarına el konulduğu iddialarını reddetti. Bazı hadiselerin Makedonya'da göçe zorlanmış Müslümanların perişan hallerinin yerli Müslüman ahâli üzerinde yarattığı infialın sonucunda meydana geldiğini iddia etti. İsterlerse birer temsilci belirleyerek bir komisyon oluşturabileceklerini ve Talat Paşa'nın gezisine iştirak edebileceklerini belirtti (Sabah, 8 Haziran 1330, No: 8894: 2).

Osmanlı Hükümeti'nin notası Büyük Avrupa devletleri arasında tartışıldı ve elçilik tercümanlarından oluşan bir heyet oluşturulmasına karar verildi (“Düvel-i Muazzamanın Cevabı Notası”, İkdâm, 9 Haziran 1330, No:6227: 2). Söz konusu heyette; Fransız elçiliği Birinci Tercümanı Ledoulx, İngiliz elçiliği İkinci Tercümanı Matthews, Rusya elçiliği Birinci Tercümanı Toukholka, Avusturya-Macaristan elçiliği Üçüncü Tercümanı Coglievina, Almanya elçiliği İkinci Tercümanı Doktor Schoenberg, İtalya elçiliği İkinci Tercümanı Chabert Beyler vardı (FO, 195/2458: 520).

İzmir'e giden heyet (İngiliz üye hariç) 23 Haziran'da Talat Paşa ile birlikte Urla'ya, Sivrihisar'ı (Seferihisar) ve Manisa'yı, ertesi günde Menemen'i gezerek incelemelerde bulundu. Menemen gezisine İngiliz tercüman Matthews da katıldı. İngiliz tercümana göre 10 bin Müslüman ve 2 bin Hristiyan'ın yaşadığı Sivrihisar'da Rumların bir şikâyeti yoktu. Ancak 25 bin Hristiyan ve 500 Müslüman'ın yaşadığı tahmin edilen Urla'da panik havası vardı.

Urla yakınlarındaki Menteş köyü ise yağmalanmıştı. Köyün Rumları ise kıyıya yakın adalara kaçmışlardı. Heyetin incelemelerde bulunduğu diğer bir yer olan Manisa'da Rumlara fiziki saldırı yoktu, ancak şiddetli bir boykot uygulanmaktaydı. Dahiliye Nazırı Talat Paşa boykotun durdurulacağına ilişkin sözverdiği kayıtlara geçirilmişti.

Menemen ve civar köylerde ise durum farklıydı, Rumlar evlerini terketmişlerdi. Seyrekköy, Gerenköy ve Ulucak gibi Rum köylerinden binlerce kişi Menemen'e sığınmıştı. Panayot adlı bir Rum öldürülmüştü. Menemen'in nüfusu 12-15 bin dolayındaydı; bunun 5 – 6 bini Rum, 7 – 9 bini Müslüman'dı (FO. 195/2458: 521).

Tercümanlar Heyeti 25 Haziran'da Seyrekköy ve Ulucak'ı ziyaret etti. Heyete Müfettiş Şükrü Bey, Times Muhabiri E. Whittall, 2 Rum papaz ve birkaç yöre sakini de katıldı. Seyrekköy'de öldürme vakaları rapor edildi. Köyün tamamı (300 hane) boşaltılmıştı. Saldırıyı komşu köylerden biri olan Harmandalı'lı köylüleri gerçekleştirmişti. Çukurköy'ün Müslüman ahalisi de köy imamı tarafından engellenmişti. Ulucak Köyü'nde de benzer bir durum sözkonusuydu. Öldürme ve yaralama vakaları vardı, köy kilisesi yağmalanmıştı (FO. 195/2458: 521).

Heyet, 26 Haziran'da İsa Reis gambotuyla Çeşme ve Katopanaya'ya gitti. Müfettiş Şükrü Bey ve Times muhabirine ek olarak, Herr Pfeiffer (Deutsche Tageszeitung ve Hamburger Nachrichten gazetelerinin İstanbul muhabiri) heyete eşlik etti. Müslüman çetelerin saldırıları, Mayıs ayının sonlarında Çeşme ve Katopanaya'ya 5-6 bin Müslüman göçmenin gönderilişi ve bazı yerel memurların olumsuz tutumu panik yaratmıştı. Bu nedenle Haziran ayının ilk günlerinde Rumlar yakında bulunan Yunan adalarına kaçmıştı. Bir kısmı da mallarına Müslüman ve Yahudilere çok ucuza satmak zorunda kalmıştı. Çeşme'ye bin göçmen iskân edilmişti. Çeşme'de yaşayan 8 bin Rum'dan geriye 80-100 Rum kaldığı ifade edilmekteydi. Heyet'te yer alan İngiliz temsilcisinin raporuna göre Çeşme'de kiliselere dokunulmamıştı (FO. 195/2458: 522).

Çeşme'de kaymakamlık yapan ve Rum göçüne tanıklık eden Hilmi (Uran) Bey, 1950'li yıllarda yazdığı anılarında, Tercümanlar Heyetinin izlenimleriyle taban tabana zıt değerlendirmeler yapmaktadır: “Bu büyük bozgunun (Balkan hezimetini) ve bir sefalet akını halinde devam eden muhaceretin Anadolu'da ilk tepkisi Çeşme'de Rumlar arasında olmuş, çok ihtiyatlı birkaç Rum ailesinin durup dururken adalara gitmeyi isabetli bir hareket bularak Çeşme'den ayrılması bütün Çeşme Rumları arasında şiddetli bir korku yaratmış ve birkaç gün içinde Çeşme ve havalisinde başlayan bir Rum muhacereti derhal her tarafa yayılarak artık önüne geçilemez bir hal almıştı” (Uran, 2008: 63). Hilmi Bey'e göre, Rumlar, “meçhul bir korkuya” kapılmışlardı ve birbirlerini etkileyerek göç etmişlerdi. Bir baskıdan, yıldırma söz edilmezdi: “Çünkü hiçbir yerde hiçbir baskıya maruz kalmamışlardı. Hiçbir yerde hiç kimsenin evine en ufak bir tecavüz olmamıştı. Ne muhaceret başlamazdan evvel, ne muhaceret devamınca kimsenin burnu dahi kanamamıştı” (Uran, 2008: 64). Kaymakam Hilmi Bey'in Çeşme'ye gönderilen Müslüman göçmenleri, iskân edilmesi konusunda verdiği bilgiler de ilgi çekicidir: “Muhacirlere o ev bolluğu içinde ev beğendirebilmek de ayrı bir mesele olmuştu.(...) Bir taraftan da her köyde bağlar ve tarlalar oradaki muhacirlere dağıtılıyordu. Fakat

muhacirlerin büyük çoğunluğu bağıcılıktan ve onun ne bakımından, ne de mahsulünün kurutulmasından haberdar değildi” (Uran, 2008: 64).

Heyetin İngiliz temsilcisinin anlatımına göre Çeşme’ye yakın 5 bin nüfuslu Katopanaya’dan evler yağmalanmıştı, buna karşılık 3 kiliseye saldırı düzenlenmemişti. Evlerin üçte birine Priştine’den gelen Müslüman göçmenler yerleştirilmişti. Geriye sadece 5–6 yaşlı kadın ve erkek Rum kalmıştı (FO. 195/2458: 523).

İsa Reis gambotuyla gidilen Eski Foça ve Yeni Foça’da da durum benzerdi. İzmir polis Müdürü Haşım Bey’in 12–13 Haziran’da yönlendirdiği silahlı çeteler 6 bin nüfuslu Eski Foça’da yaşayan Rumları göçe zorlamışlardı. Eski Foça’da da benzer hadiseler meydana gelmişti ve iki Rum kızı bir eve kapatılmıştı. Rus tercümanın tüm çabasına rağmen haber alınamamıştı. Yeni Foça’lı Rumlar başta Midilli olmak üzere civarda bulunan adalara kaçmışlardı. Heyete bilgi veren bir Rum papazına göre 100 – 110 kişi öldürülmüştü (FO. 195/2458: 523-524).

Heyet, 30 Haziran ve 1 Temmuz’da İzmir-Aydın Demiryolu Hattı üzerinde bulunan ve daha önce Dahiliye Nazırı Talat Paşa’nın ziyaret ettiği (Torbalı, Selçuk, Aziziye, Baltjik, Değirmencik, Karapınar, Köşk, Akçe, Nazilli, Aydın, Bayındır, Tire, Ödemiş) kasabalarında incelemelerde bulundu. Sözkonusu yerleşim yerlerinde şiddetli bir boykot düzenlendiği tespit edilmiş ve tüm ayrıntılar rapora yansıtılmıştı. Rumlardan alışveriş yapılması engellenmekle birlikte, Rumların bağ ve bahçeleri tahrip edilmiş, tarladaki tütünleri yakılmış ve hayvanlarına el konulmuştu. Öldürme ve yaralama vakaları da Heyet tarafından not edilmişti. Kitlesele olmasa da yer yer göç eden Rumlara rastlanmıştı (FO. 195/2458: 524-527).

Heyet, 3 Temmuz’da Manisa, Akhisar ve Soma’da incelemelerde bulunmuş, diğer kasaba ve köylerde yaşananların bu yerlerde de yaşanıldığını ileri sürmüştür. Yerel halkın söylediğine göre Bergamalı 5–6 bin Rum, Dikili üzerinden Midilli’ye göç etmişti. İddiaya göre Aydın Vilayeti Valisi Rahmi Bey, Bergama ve çevresindeki göç ettirme eylemini bizzat yönetmişti. Onun yönlendirmesiyle en az 600 kişilik bir çete bu eylemde görev almıştı (FO. 195/2458: 522-533).

Heyet, 5 Temmuz’da Hızır Reis gemisiyle Ayvalık’a giderek göç edenler hakkında bilgi topladı. Heyet’in İngiliz temsilcisinin raporuna göre, gerek boykotaj gerekse göç yerel yönetim tarafından yönlendirilmişti. Jandarma komutanı Nuri Bey Rumları tehdit ederek göçe zorlayanlardan biriydi (FO. 195/2458: 535-536).

İngiliz temsilcisine göre 28 Mayıs –16 Haziran 1914 tarihleri arasında İzmir ve çevresinde göç eden Rumların tahmini sayısı şöyleydi:

<u>Göç Tarihi</u>	<u>Göç Edilen Yer</u>	<u>Sayı</u>
28 Mayıs – 9 Haziran	Çeşme Bölgesi	45.000
4 Haziran dolayı	Edremit	1.500
4 Haziran dolayı	Burhaniye Bölgesi ve Kemer	7.000
5 Haziran dolayı	Balıkesir Bölgesi	5.000
7-10 Haziran	Bergama ve Dikili bölgeleri	18.000
11–12 Haziran	Foça bölgesi	13.000
12–16 Haziran	Karaburun Bölgesi	14.000
	Toplam	117.000

Köy ve kasabalarda göç eden Rumların sayısı onda bir ile üçte bir arasında değişmekteydi.

Menemen ve çevresinde 13-16 Haziran tarihleri arasında yaklaşık 2 bin; Kasaba – Aydın Demiryolu Hattı üzerinde ve yakınındaki köy ve kasabalarda 7 – 16 Haziran arasında 15 bin Rum göç etmek zorunda kalmıştı (FO, 195/2458: 557-558).

Haziran ve Temmuz ayları boyunca Batı Anadolu’da özellikle Aydın Vilayeti’ne bağlı sancak merkezleri, kazalar ve köylerde yaşayan çok sayıda Rum’un göç ettiği ve kalanların ise boykot nedeniyle yiyecek sıkıntısı çektiği rapor edilmişti (FO, 195/2458: 400-411). İzmir’den Menemen’e 2 bin aile için günlük bin okka ve Nazilli’ye ise bin aile için 500 okka ekmek gönderildi (FO, 195/2458: 454). İzmir’e yakın kasabalara da yiyecek desteği verildiği tespit edilmişti.

Aylardır süregelen boykot ve Rumların göç etmesi hadisesine tepki gösteren Rum Patrikhanesi 7 Haziran 1914’te kendisine bağlı kilise ve okulları kapattı. Paris Büyükelçisi Rıfat Paşa’ya göre bu kararın alınmasında Yunan elçiliğinin etkisi vardı (Macar, 2003: 63). Bu gelişme Hükümet ile Patrikhane arasındaki ilişkileri gerginleştirmiş, Talat Paşa’nın Batı Anadolu gezisi dahi bu gerginliği azaltmamıştı. Patrikhane, kilise ve okulların tekrar açılabilmesi için bazı koşullar öne sürdü. Bunlar; göç edenlerin evlerine dönmesi, iaşelerinin sağlanması, Rum siyasi mahkumların serbest bırakılması ve Müslüman göçmenler tarafından işgal edilen emlakların iade edilmesiydi (Efiloğlu, 2011: 191-192). Uluslararası bir krizden çekinen Osmanlı Hükümeti bu istekleri kabul etti ve bunun üzerine Patrikhane 28 Temmuz’da kilise ve okulları yeniden açtı. Ateşli bir Yunan milliyetçisi olan İzmir Metropolit Hrisostomos’un Rum göçünü önlemeye yönelik çabası Vali Rahmi Bey’in tepkisini çekmiş, bu nedenle Vali Ağustos ayı boyunca Metropolitin İzmir’den ayrılması için baskı kurmaktan çekinmemiştir. Rus ve İngiliz başkonsoloslarının Vali ile görüşmeleri bir yarar sağlamamıştı. Nihayet Metropolit Hrisostomos 3 Eylül’de İzmir’den ayrılmak zorunda kaldı (FO, 195/2458: 614).

Komisyon, 7 Temmuz ve 11 Temmuz'da İzmir'de iki toplantı yaptı (FO, 195/2458: 465). Bu toplantılara göç eden Rumlar başta olmak üzere çeşitli Yunan çevreleri şiddetli tepki gösterdi. Ayrıca Yunan tarafının ilk ele alınması gereken konunun göç edenlerin emlak ve mallarının belirlenmesi gerektiği yönündeki tavrı da Komisyonun çalışmalarını olumsuz yönde etkiledi. Öte yandan İttihatçı çevreler ise Komisyonun çalışmalarıyla Ada'ların kaybedilmesini meşrulaştırmak istememişlerdir. Komisyonun 1914 yılının Kasım ayında İstanbul'daki çalışmaları da sonuçsuz kaldı. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından kısa bir süre sonra projenin uygulanması rafa kaldırıldı. Ancak Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rum göçü/tehciri devam etmiştir.

Sonuç

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Rum milliyetçi seçkinleri arasında yaşanan ve zaman zaman derinleşen krizler ittihad-ı anasır düşüncesini işlemez hale getirmişti. Özellikle Giritli Rum milliyetçilerinin Ada'yı Yunanistan'a ilhak etme girişimleri Müslüman-Türkler arasında tepkiyle karşılandı. Yunanistan'a karşı mitingler ve boykot düzenlendi. Boykotla amaçlanan iktisad-i harbin sonuçlarından biri sermayenin Müslüman Türk girişimcilerine aktarılmasıydı. Diğer bir sonucu da Rum Cemaatiyle birlikte yaşama kültürünün sarsılmasıydı. Başka bir anlatımla toplumsal ve mali fay hatları gerilmişti. Balkan Savaşları, bu coğrafyadaki şiddeti daha da görünür kıldı. Makedonya'da Müslümanlar etnik bir temizliğe tabi tutuldu; sınırın bu tarafında da yani Trakya ve Batı Anadolu'da da şiddet sarmalının başka bir şekli yaşandı. Muhtelif yerel güç odakları Rumları göçe zorladı ve Müslüman göçmenlere yer açtı.

1914 Rum göçü Balkan faciasının Osmanlı Müslüman Türk unsuru üzerinde yarattığı travmanın bir tezahürü olarak görülebilir. Bu süreçte yer yer milliyetçi refleksler kontrol edilemedi. Onbinlerce kişi göç etmek zorunda kaldı. Hiç kuşkusuz bunda emperyalizmin milletleri birbirine düşürme anlayışı da etkili olmuştu. Alman subaylarının Ada'ları kaybeden Osmanlı yönetimine (İttihatçılara) verdikleri tavsiyelerden biri de Batı Anadolu kıyılarını Rumsuzlaştırma ve Müslüman/Türk nüfusunu yoğunlaştırmaydı. 1914 Rum göçünün bu açıdan da değerlendirilmesinde yarar vardır.

Kaynakça

Arşivler

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi.
Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)
Dahiliye Nezareti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeler (DH. MUI)
Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH. SYS)
- Britanya Devlet Arşivi, Public Record Office/Foreign Office (FO)

Belgesel Kaynaklar

- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), D.3, İçtima Senesi:1, 23
Haziran 1330

Kitap ve Makaleler

- Adıyeke, A.N. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ahmad, F. (2017). *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*. Gür, A. (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçam, T. (2008). "Ermeni Meselesi Hallolunmuştur" *Osmanlı Belgelerine Göre Savaş Yıllarında Ermenilere Yönelik Politikalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayar, C. (1997). *Bende Yazdım. Milli Mücadeleye Giriş*. C.5, İstanbul: Sabah Kitapları.
- Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılâbı Tarihi*. C.2/Kısım 1, Ankara: TTK Yayınları.
- "Boykotaj Ref'i", *Tanin*, 22 Ağustos 1325, No:362
- Çetinkaya, Y. D. (2015). *Osmanlı'ya Müslümanlaştırmak. Kitle Siyaseti, Toplumsal Sınıflar, Boykotlar ve Milli İktisat (1909-1914)*. Bircan, Ö. (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- "Edirne Vilayeti'nden Mülhakata Vuk'u Bulan Tebligat-ı Umumiye", *Tanin*, 14 Nisan 1330 / 27 Nisan 1914, No: 1919.
- Emanuelidi, E. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yılları*. Çanakçıoğlu. Ç. (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- Georgelin, H. (2008). *Smyrna'nın Sonu İzmir'de Kozmopolitizmden Milliyetçiliğe*. Özen, S. (Çev.). İstanbul: Birzamanlar Yayıncılık.
- Halaçoğlu, A. (1995). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*. Ankara: TTK Yayınları
- Hall, R. C. (2003). *Balkan Savaşları 1912 – 1913 I. Dünya Savaşının Provası*. Akad, M. T. (Çev.). İstanbul: Hower Kitabevi.

- Hüseyin Cahit, “Girid Meselesi ve Boykotaj”, *Tanin*, 25 Kanun-ı evvel 1324, No:156
- Hüseyin Cahit, “Yunan Kralı’nın Beyanatı”, *Tanin*, 25 Mayıs 1326, No:634.
- Hüseyin Hıfzı. (1326). *Girid Vekayii*. Dersaadet: Matbaa-yı Jirayer.
- Hüseyin Kazım (Kadri). (1330). *Rum Patriğine Açık Mektup: Boykot Müslümanların Hakkı Değil midir?*. İstanbul: Yeni Turan Matbaası.
- İbar, G. (2019). *Meşrutiyet’i Çok Sevmiştik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İrtem, S. K. (1999). *Meşrutiyet Doğarken. 1908 Jön Türk İhtilâli*. Kocahanoğlu, O.S. (Haz.). İstanbul: Temel Yayınları.
- Karagöz, R. (2003). Osmanlı Devleti’nde Yunan Mallarına Karşı Uygulanan Ticari Boykot (1910). *Türk Kültürü İnceleme Dergisi*, 8, 45-74.
- Karal, E. Z. (1996). *Osmanlı Tarihi, C.9. İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kelekyan, D. (1914). “Seyahat Etrafında Dahiliye Nazır-ı Muhteremiyle Mülakat”, *Sabah*, 16 Haziran 1330, No.8902.
- Kerimoğlu, H.T. (2009). *İttihat Terakki ve Rumlar (1908-1914)*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Macar, E. (2003). *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*. İstanbul.
- McCarthy, J. (1998). *Ölüm ve Sürgün*. Umar, B. (Çev.). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Mehmed Tahir, (1327). Boykotaj Büyük Kongresi’nin Öz Osmanlılara Hediyesi, I. II. III., Sırât-ı Müstakim, C.6, Aded:133-134-135, (10 Mart 1327 /17 Mart1327/24 Mart 1327), s. 42-44; 57-58;70-73.
- Rodas, M. (2011). *Almanya Türkiye’deki Rumları Nasıl Mahvetti 1916’da Midilli’de Mülteci Olmak*. Veriopulu, E. (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.
- “Tahrirat-ı Mahsusa”, *Tasvir-i Efkâr*, 15 Ağustos 1325, No:89.
- Toprak, Z. (1985). İslâm ve İktisat: 1913 -1914 Müslüman Boykotajı”, *Toplum ve Bilim*, S. 29/30, (Bahar – Yaz 1985). 179-199
- Tukin, C. (1993). Girit, *İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya*. C. 4, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 791-804
- Tunaya, T.Z. (1988). *Türkiye’de Siyasal Partiler C.1, İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

- Tunaya, T.Z. (1989). *Türkiye’de Siyasal Partiler, C.3 İttihat ve Terâkki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Türkgeldi, A.F. (1987). *Mesail-i Mühime-i Siyasiye*. C.3. Bekir Sıtkı Baykal. (Haz.). Ankara: TTK Yayınları.
- Yakut, K. (2010). Girit Adası’nın İlhakı Girişimine Kamuoyunun tepkisi: Yunan Boykotu, XV. *Türk Tarih Kongresi 11- 15 Eylül 2006. Kongreye Sunulan Bildiriler IV. Cilt. I. Kısım Osmanlı Tarihi A*, Ankara: TTK Yayınları, 1121-1135.
- Yakut, K. (2015). Balkan Savaşı Öncesinde Savaş ve Toplum: “Müzaheret Mitigleri”. *Yeni Türkiye Dergisi*, 68, 3341-3353.
- Zürcher, E.J. (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi:1908-1928*. Aydınolu. E. (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

EK 1

NOMS DES VILLES ET VILLAGES	NOMBRE D'HABITANTS CHRÉTIENS	CHRÉTIENS DU CAZA	POPULATION CHRÉTIENNE ÉVALUÉE	CHRÉTIENS DU CAZA EXPULSÉS	OBSERVATIONS
Caza d'Adramyte					
1) Adramytti	5500		5500		L'expulsion commença le 20/22 Juin au village de Kemur par menaces, fusillade et maifats et finit par les mêmes moyens à Adramytte le 26/8 Juin 1914.
2) Avdjilar	500		500		
3) Tahtakeuy	250		250		
4) Guiores	300		500		
5) Kizil-Kitsili	50		50		
6) Zeitlili	1800		1800		
7) Araplari	40		40		
8) Fréneli	2900		2000		
9) Frenkeuy	100		100		
10) Tsourouk	200		200		
11) Déré-keuy	1400		400		
12) Bourhanié ou Kemur	2800		2500		
13) Kara-agatsh	550	14690	550	14390	
Districts éprouvés du Caza d'Aivali					
14) Kiototch	600		600		L'expulsion commença au village Ghénitsarochori en même temps qu'aux districts d'Adramytte. La plupart des habitants de ces villages se sont réfugiés à Aivali.
15) Kerenkeuy	100		100		
16) Ghénitsarochori	2450		2450		
17) Naviakouy	700		700		
18) Aghiasmati	1000	4850	1000	4850	
Caza de Pergame					
19) Pergame	7400		7400		L'expulsion commença à Rumkioi le 24/6 par menaces, maifats et finit le 29/11 Juin par pillages, massacres, violations de femmes aux villages Calarga, Tsandarli, Klissekiot et Sachrani.
20) Roum-keuy	500		500		
21) Kiniki	3000		3000		
22) Soandjilar	750		750		
23) Kalarga	400		400		
24) Dikili	3000		3000		
25) Kavakoum	400		400		
26) Ismatlar	300		300		
27) Adzanos	800		800		
28) Tsandarli	1250		1250		
29) Klissekeuy	600		600		
30) Sachrani	150		150		
31) Soma	2000	20550	1300	19850	
Caza de Phocée					
32) Nouvelle Phocée	6500		6500		L'expulsion commença le 28/10 Juin au village Kerenkiot, par des violations, maifats et incendies de l'Eglise et finit le 31/13 Juin par un véritable carnage à Phocée, violations de femmes et profanation d'églises.
33) Kizbelli	150		150		
34) Tsakmakli	350		350		
35) Arab tsifik	300		300		
36) Ali-agma	1300		1300		
37) Ancienne Phocée	5450		5450		
38) Bagharassi	1500		1500		
39) Souvondjouk	800		800		
40) Barrés	600		600		
41) Gherenkeuy	900	18030	900	18030	
à reporter		58120		57120	

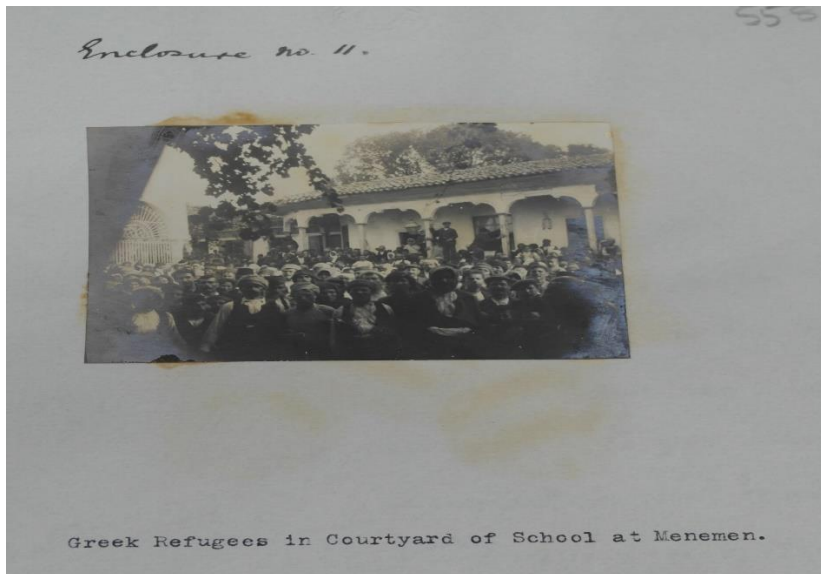
Kaynak: FO, 195/2458, s.594

EK2

NOMS DES VILLES ET VILLAGES	NOMBRE D'HABITANS CATHOLIQUES	CHRÉTIENS DU CAZA	POPULATION CHIFFRÉE RUSSE	CHRÉTIENS DU CAZA ESTIMÉS	OBSERVATIONS
Report		58120		57120	
Caza de Ménémén					L'expulsion commença le 30/12 Juin au village Sérékioï par mas- sacres, pillages, incendie de l'église, et finit au village Tsili le 1/14 Juin.
42) Sérékouy	1000		800		
43) Ménémén	3300		800		
44) Oloudjak	700		700		
45) Tsili	300	7400	200	2500	
districts éprouvés du Caza de Smyrne					
46) Iki-keny	700		650		L'expulsion commença le 5 Juin par des incursions sporadiques et continue encore chaque jour plus forte.
47) Narli-dère	300		450		
48) Tsilfik St-Georges	1800	3000	1500	2600	
Caza de Tchessmé					
49) Tchessmé	13000		13000		
50) Kato-Panayia	6000		6000		
51) Ovadjik	1800		1800		
52) Alaisata	14000		16000		L'expulsion commença le 12/25 Mai à Cato Panayia par menaces, terrorisme, et finit à Alaisata le 26/8 Juin.
53) Aghia Paraskevi	5000		5000		
54) Ouzoun-kouyou	100		100		
55) Nouhout alan	200		200		
56) Reiss-déré	4000		4000		
57) Pyrgi	200		200		
58) Kierinéyalissi	200		200		
59) Lathri	3500	50000	3500	50000	
Caza de Carabourna					
60) Mcli	1900		1900		
61) Eghri-liman	100		100		
62) Kloutsouk-baktse	350		350		
63) Deniz-keren	340		340		
64) Salmani	400		400		
65) Benaki	700		700		
66) Sazaki	600		600		
67) Sarpitsiki	300		300		
68) Hassaki	800		800		
69) Ghéni-liman	400		400		
70) Tépépoz	1200		1200		L'expulsion commença le 28/11 Juin à Moldavani par pillage, per- fanation des églises, fusillades, menaces, et finit le 30/12 Juin au village Sappi.
71) Ahirli	1200		1200		
72) Sappi	400		400		
73) Menastiri	250		250		
74) Ambar-Séki	1200		1200		
75) Moldovan Grand	1100		1100		
76) Téléés	800		800		
77) Moldovan Petit	1200		1200		
78) Englézonissi	1200	13740	1200	13740	
Total		132260		125960	

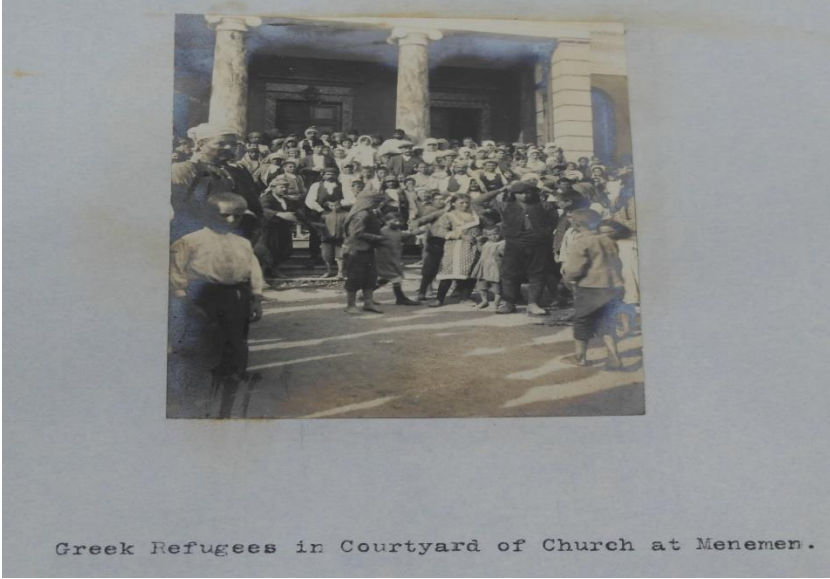
Kaynak: FO, 195/2458, s.595

EK 3

Kaynak: FO, 195/2558, s.558

EK 4

Kaynak: FO; 195/2458, s.556

EK 5

Kaynak: Rodas, M. (2011). *Almanya Türkiye'deki Rumları Nasıl Mahvetti 1916'da Midilli'de Mülteci Olmak*. Veriopulu, E. (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları. (Ekler)